

Jaargang 11 December 2003 Nummer 8

Facta

A close-up portrait of a woman with dark, wavy hair and glasses, looking slightly to the side. The image is framed by a yellow border.

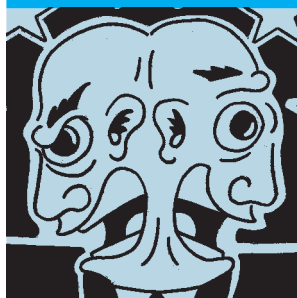
VEENA DAS

- 2 Feiten
- 4 Overpeinzingen van een scharrelnuticoloog: Interview met Andries Hoogerwerf - Martijn Wit
- 8 Column: Master of the Universe - Willem Trommel
- 9 In Memoriam Cor Kruijt - Henk ter Heide en Jan den Draak

10

Studenten ontleden VN-vredesmissies

Renske Heemskerk en Evelien Weller schreven een opmerkelijke scriptie over het succes en falen van VN-vredesmissies. Ze reisden de halve wereld rond om kernfiguren en onderzoekers te interviewen en spraken ook met experts ter plaatse. Voor hun scriptie ontvingen ze een prijs van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken.

Intolerantie en verdraagzaamheid

De moord op Fortuyn was een daad van extreme politieke intolerantie. Maar de reacties daarop logen er ook niet om, stelt Andries Hoogerwerf. Martijn Wit sprak met hem naar aanleiding van zijn laatste boek 'Intolerantie en Verdraagzaamheid in 21 Eeuwen'. Daarin geeft Hoogerwerf een overzicht van het Europese denken over verdraagzaamheid en intolerantie sinds het begin van onze jaartelling. 'Tolerantie is kwetsbaar.'

4

- 10 Mission Impossible? Studenten ontleden vredesmissies - Renske Heemskerk en Evelien Weller
- 14 Portret: Van opvoeding tot conformiteit naar opvoeding tot zelfreflexiviteit - Veerle Van Assche

11e jaargang, nr. 8, december 2003

Facta - sociaal-wetenschappelijk magazine is een uitgave van SISWO/Instituut voor Maatschappijwetenschappen en Koninklijke Van Gorcum. Facta verschijnt acht keer per jaar.
Website: <http://www.siswo.uva.nl>

Redactie

Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270663 / 45, fax 020 6229430, e-mail: facta@siswo.uva.nl
Hoofdredactie: Henk Jansen. Redactiesecretariaat: Marja Harms
Redactie: Michiel Beker, Talja Blokland, Marlies Eijnsink, Jos de Haan, Esther van der Meer, Femke Molenaar (eindredactie), Jan Nekkers, Sara Rubbens, Sue-Yen Tjong, Martijn Wit, Kurt De Wit

Medewerkers

René Gabriëls, Andries Hoogerwerf, Edith de Leeuw, Wil Pansters, Dick Pels, Willem Trommel, Liesbet van Zoonen

Fotografie

Rien van der Leeden, Rotterdam; Carla Schoo, Amsterdam

Tekening

Tjeerd Royaards

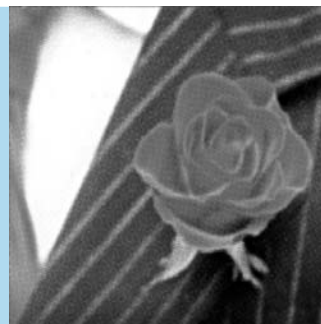
Desktop Publishing

Peter de Kroon, Annette van de Sluis

Colofon

Van der Zwan en het populisme

Een jaar na de Pim Fortuyn-hype schreef Arie van der Zwan een boek over 'de uitdaging van het populisme'. Na een stortvloed van krantenartikelen en soundbytes eindelijk een gedegen analyse? Discussies over mondialisering, migratie en integratie komen voorbij. Ook schrikt de auteur niet terug voor stevige kritiek op zijn 'eigen' PvdA. Dat belooft wat, denkt de lezer dan.

- 16 De Marktdag Sociologie 2003 / Prijs Vereniging voor Sociologie - Ignace Glorieux
- 20 Een Glorieuze Erepromotie in 1965: In Memoriam Robert K. Merton - C.J. Lammers
- 22 De middenklasse heeft altijd gelijk: Van der Zwan en het populisme - Michiel Beker
- 24 Column: Water en Theater - Liesbet van Zoonen
- 26 Portret: Besmet door het PV-virus - Barbara van Mierlo
- 28 M&T: Kinderen als respondent - E.D. de Leeuw
- 30 Gesignaleerd - René Gabriëls
- 31 De gedragscode voor onderzoek: Na de theorie nu nog de praktijk - Anton J. Nijssen
- 32 Nieuws van de Verenigingen
- 33 Personalialia
- 34 SISWO
- 34 Calls
- 36 Agenda

Omslagfoto: Bert Beelen, Nijmegen

Druk, vormgeving en administratie

Koninklijke Van Gorcum, Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592 379555, fax 0592-379552, e-mail: info@vgorcum.nl
website: <http://www.vangorcum.nl/>

Abonnementen:

SISWO-relaties	€35,00
Particulier	€42,40
Instellingen	€70,00
Studenten/aio	€27,50
Collectieve afname	€27,50

Advertenties:

1/1 pagina	€340,00
1/2 pagina	€180,00
1/4 pagina	€110,00
bijsluiten folder in overleg	

ISSN 0928-5350 - Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Advertenties

Koninklijke Van Gorcum bv, telefoon 0592-379555

SISWO
Instituut voor Maatschappijwetenschappen

Van Gorcum

Nederlands
uitgeversverbond
Groep uitgevers voor
vak en wetenschap

HOI
2003
TIJDSCHRIFTEN

Rectificatie: Matthijs Kalmijn

Matthijs Kalmijn schreef in de vorige Facta een reactie op het artikel van Dick Pels. Zijn bijdrage *Engels in Europa en Amerika* is te vinden op pagina 21. In de inhoudsopgave en boven zijn reactie is abusievelijk de 'h' in de voornaam van Matthijs Kalmijn weggelaten.

Uitnodiging voor minipanelen NKPS

De Netherlands Kinship Panel Study (NKPS), een dataverzamelingsproject van het NIDI en de universiteiten van Utrecht, Tilburg en Amsterdam (UvA), legt een gegevensbestand aan over familierelaties door op verschillende meetmomenten informatie te verzamelen bij verschillende familieleden. Voor het overgrote deel wordt het project gefinancierd door NWO. Nieuw is het gebruik van zogenaamde minipanelen als aanvulling op de survey. Minipanelen zijn kleinschalige, kwalitatieve studies; sommige dragen, net als de survey, een panelkarakter doordat ze in de tijd herhaald worden. In minipanelen wordt gebruik gemaakt van kwalitatieve methoden zoals semi-structureerde interviews en participerende observatie. Net als de

survey-gegevens moeten ook de data van de minipanelen voor een zo breed mogelijk gebruikerspubliek geschikt zijn.

Om aansluiting bij de algemene probleemstelling van de studie te garanderen zijn voor de minipanelen vier themagebieden afgebakend:

1. achtergronden van hoge en lage solidariteit in families;
2. conflicten en familiesolidariteit;
3. solidariteit in niet-standaard familierelaties;
4. sekse, leeftijd en etniciteit en familiesolidariteit.

Hierbij nodigt het NKPS-team onderzoekers uit een voorstel in te dienen voor een minipanel. Er is ruimte voor zes minipanelen. Per minipanel is maximaal 20.000,- beschikbaar, bestemd voor de uitvoering van het veldwerk en niet voor het aanstellen van onderzoekers. De voorstellen worden ter beoordeling aan het NKPS-team voorgelegd; criteria zijn onder meer aansluiting bij de centrale NKPS-thematiek en de thema's voor de minipanelen, helderheid van de probleemstelling, haalbaarheid, geschiktheid van de voorgestelde methode, argumentatie voor het minipanel als zodanig en voor al of niet herhalen van het minipanel. Een begeleidingscommissie bewaakt de kwaliteit van de data, de geschiktheid voor toekomstige beschikbaarstelling, en de voortgang van het project. Tenminste één lid van het NKPS-team neemt zitting in de begeleidingscommissie.

Schriftelijke voorstellen (maximaal 4000 woorden) dienen vóór vrijdag 16 januari 2004 te worden ingediend bij prof. dr. A.E. Komter, University College, Postbus 80.145, 3508 TC Utrecht, tel. 030 2539900. Een document met nadere informatie over doelstelling, opzet en uitvoering van de minipanelen is te downloaden op het webadres: <http://www.nkps.nl>. Vragen kunt u stellen via e-mail: minipanelen@nkps.nl.

Zilveren Zebra Mediaprijs

De VPRO-documentaire *Welkom in Holland* over ama's in campus Vught is bekroond met de Zilveren Zebra (ASN Mediaprijs). Regisseur Sarah Vos kreeg de prijs uit handen van juryvoorzitter Aad van den Heuvel. De winnende documentatie wordt beloond met een geldprijs van 9.250 Euro en het bijbehorende beeld, de Zilveren Zebra.

Welkom in Holland werd door de jury unaniem tot winnaar gekozen. Juryvoorzitter Aad van den Heuvel noemde bij de uitreiking de documentaire 'heftig en onthullend', met 'confronterende beelden over het strenge regime dat over de ama's wordt uitgeoefend'. Verder noemde hij de documentaire 'schokkend en onthullend, en misschien wel symbolisch voor waar we in Nederland mee bezig zijn, als toeschouwer kijk je met een machteloos gevoel toe'.

De Zilveren Zebra (ASN Mediaprijs) bekroont professionele mediaproducties (geschreven, foto, beeld, of AV) die op een inventieve en kritische wijze de multiculturele samenleving in Nederland belichten. De organisatie is in handen van het Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie en de ASN Bank. De vier overige genomineerden ontvingen een geldprijs van 500 Euro en een bronzen penning:

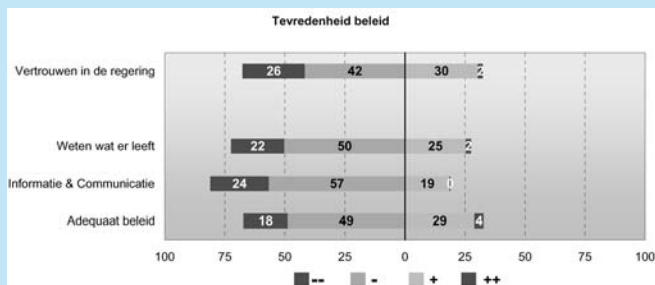
- De Illegalen - een serie van tien artikelen van Ricci Scheldwacht van HP/De Tijd
- Houvast in de Vrijstaat - Bijlmer, The Rough Guide (VPRO-documentaire)
- Allochtonië - Journalist Toine Heijmans in de Volkskrant
- Maandblad BIJEN

Zie voor meer informatie de website <http://www.lbr.nl/>

Belevingsmonitor

Het kabinet gaat het maandelijkse onderzoek naar de beleving van burgers aanpassen. Uit een evaluatie bleek dat de belevingsmonitor nog te weinig aanknopingspunten biedt om het overheidshandelen of de overheidscommunicatie wezenlijk te beïnvloeden. Daarom wordt de belevingsmonitor op een aantal punten aangepast. De monitor wordt meer gericht op actuele politieke onderwerpen en de frequentie wordt teruggebracht tot eens per kwartaal. Naast het kwantitatieve onderzoek wordt ook kwalitatief onderzoek gedaan om meer inzicht te krijgen in de werkelijke beleving van mensen. Om de uitkomsten beter te kunnen interpreteren, wordt de vraagstelling aangescherpt. Daarbij wordt mensen ook gevraagd naar de kennis en de ervaring met het overheidsbeleid. Aan de monitor wordt ook een media-analyse gekoppeld, waardoor een beter zicht ontstaat op de relatie tussen berichtgeving in de media en de manier waarop het functioneren van de overheid wordt beoordeeld.

In maart 2004 moet de eerste belevingsmonitor volgens deze nieuwe opzet worden uitgevoerd. Medio juni 2004 worden de resultaten gerapporteerd. Eind 2004 wordt de belevingsmonitor opnieuw geëvalueerd. Half november 2003 worden de laatste rapportages volgens de oude opzet afgerond. De belevingsmonitor wordt uitgevoerd sinds februari 2003. Het doel van de monitor is een beter zicht te krijgen op hoe mensen aankijken tegen maatschappelijke problemen en het beleid van de overheid. Ook wordt mensen gevraagd hoe zij het handelen van de overheid waarderen en op welke manier zij (op termijn) betrokken willen worden bij de vorming van beleid. De laat-

ste *Belevingsmonitor Rijksoverheid 'oude stijl'* heeft betrekking op de maand september 2003. Daarnaast is een kwalitatief onderzoek gedaan naar de betrokkenheid van burgers bij de Europese Unie. Er bleek o.m. uit dat

- 32% van de Nederlandse burgers vertrouwen heeft in de Nederlandse regering; in juli was dit nog 41%. Bij de laatste algemene meting in mei was dit 36%.
- 28% van de burgers vindt dat de regering weet wat er leeft (juli: 36%, mei 35%).
- 33% van de burgers vindt dat de regering adequaat beleid voert (juli 42%, mei 37%).
- 19% van de burgers de informatie en de communicatie van de regering positief evalueert (juli 23%, mei 21%).

(Webadres: <http://www.regering.nl/>)

Biertje?

Voor de Heinekenprijzen 2004 kunnen kandidaten worden genomineerd op de terreinen biochemie en biofysica, geneeskunde, milieuwetenschappen en historische wetenschap. Aan de prijzen is een geldbedrag van 150.000 dollar verbonden. De deadline voor het indienen van nominaties is 1 januari 2004. Informatie over de prijzen is te vinden op de website <http://www.knaw.nl>. Contactadres: Secretariaat of the Heineken Prizes, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, P.O. Box 19121, 1000 GC Amsterdam, tel +31 (0)20-5510759, fax +31 (0)20-6204941, e-mail: heinekenprizes@bureau.knaw.nl

Christiaan Huygens Wetenschapsprijs 2003

Doel van de in 1998 ingestelde Christiaan Huygens Wetenschapsprijs is het toekennen van een jaarlijkse prijs aan de onderzoeker die in een recent (de afgelopen vier jaar) verdedigde dissertatie op

vernieuwende wijze een hoogstaande bijdrage aan de wetenschap heeft geleverd met een uitstraling naar de maatschappij. Het betreft vier vakgebieden die zich mede door het werk van Christiaan Huygens hebben kunnen ontwikkelen. Het thema 2003 voor de prijs was Actuarial en Econometrie. De prijs is toegekend aan dr. Alain W. Hecq voor zijn dissertatie *Common cyclical features in multiple time series and panel data* (UM, 28 september 2000). Uitgangspunt van Heck is dat veel economische variabelen een vergelijkbaar patroon vertonen wanneer zij worden waargenomen over een lange

periode. Dit proefschrift behandelt de analyse van gemeenschappelijke economische fluctuaties van, hoofdzakelijk, macro-economische tijdreeksen. Wanneer een univariaat tijdreeksen analyse,

d.w.z. individuele reeksen analyse, is uitgebreid naar een veeldimensionaal tijdreeksen analyse blijken vaak waargenomen kenmerken gemeenschappelijk te zijn. Gemeenschappelijke kenmerken kunnen seizoensbewegingen zijn, trends, volatiliteit, structurele breuken, uitschieters, cycli,... De kern van de bekroonde studie is om een methode te ontwikkelen die o.a. deze valkuil ontloopt. Dit proefschrift beoogt in macro-economische tijdreeksen voor een aantal belangrijke industrielanden hun gemeenschappelijk bewegingspatroon vast te stellen ten behoeve van o.a. de conjunctuuranalyse. Dit maakt het mogelijk na te gaan of de ups and downs van de economische activiteit in Europa globale verschijnselen zijn, ofwel hun oorsprong vinden in een enkel land. Het vaststellen en voorspellen van omkeerpunten in de conjunctuurencyclus zou hierbij gebaat zijn. Uiteindelijk is dat een beleidsgerichte toepassing. Andere toepassingen van economisch belang die werden bestudeerd zijn: de duurzaamheid van het convergentieproces in Europa en de propagatie van schokken in de internationale financiële markten. De prijs bestaat uit een bedrag van 10.000 euro, een oorkonde en een bronzen beeld van Christiaan Huygens. Alain Hecq is verbonden aan het Departement Kwantitatieve Economie van de Universiteit Maastricht. Website van de winnaar: <http://www.personeel.unimaas.nl/a.hecq/>

Toegankelijkheid van gegevensbestanden

De gegevensbestanden waar sociaal-wetenschappelijke onderzoekers mee werken, moeten beter beschikbaar en toegankelijker worden gemaakt. Er dient een aantal 'expertisecentra' bij Nederlandse onderzoeksinstituten te komen en een landelijk centrum voor datadiensten, waarin de aanbieders van gegevens worden samengebracht. Deze aanbevelingen staan in een SWR-advies over een nieuwe en verbeterde data-infrastructuur voor de sociale wetenschappen. Het bestuur van de KNAW heeft besloten het advies nauw te betrekken bij de toekomstbepaling van de verschillende onderdelen van het op afzienbare termijn in de huidige vorm op te heffen NIWI. Ook heeft het bestuur zich voorgenomen op korte termijn in overleg te treden met NWO over de aanbeveling inzake een landelijk centrum voor datadiensten. *Networked Data Services; Towards a Future Data Infrastructure for the Social Sciences in the Netherlands* (september 2003) is te bestellen bij Edita-KNAW, tel. 020-5510780, e-mail edita@bureau.knaw.nl. Een pdf-bestand is te vinden op <http://www.knaw.nl/publicaties/pdf/20031077.pdf>

In de oktobereditie 2003 van de *Facta* stellen Veenhoven, De Koster en Van Meeteren een methode voor om de maatschappelijke impact van sociologen te meten. Dit leidde tot een artikel in de *Volkskrant* van zaterdag 18 oktober. In dat artikel stelt Veenhoven voor een kwart van 'de beloning' afhankelijk te stellen van maatschappelijke impact. Zij openen hiermee een interessante discussie, maar slaan de plank op vele vlakken mis. Ten eerste gebruiken zij een onduidelijke en te nauwe definitie van maatschappelijke impact. Ten tweede is hun meting op verschillende punten niet valide en betrouwbaar

Een ondeugdelijke meting van

Reactie op het voorstel voor het meten van maatschappelijke impact

Christiaan Monden

(Departement Sociologie, UvT) en

Maurice Gesthuizen (Sectie Sociologie, KUN)

In het *Facta*-artikel verstaan Veenhoven et al. onder maatschappelijk impact de mate waarin de 'resultaten [van onderzoek] doorklinken in de publieke meningsvorming over maatschappelijke vraagstukken' en de deelname aan maatschappelijk debat. In het *Volkskrant*-artikel voegt Veenhoven hier aan toe: uitleg geven aan een breder publiek en politieke discussies voeden. Er zou inderdaad sprake kunnen zijn van een vorm van maatschappelijke impact als opinies van burgers veranderen onder invloed van uitspraken van sociologen. Hierover zijn wij echter uitermate sceptisch. Wie lezen bijvoorbeeld de stukken van sociologen in de landelijke kranten? In hoeverre bekliven de uitspraken van sociologen bij mensen, die door tal van andere media en andere mensen worden overspoeld met informatie en meningen? Er zijn tal van theorieën over de werking van massacommunicatie op individuele meningsvormen, bijvoorbeeld het klassieke werk van Lazarsfeld, waar Veenhoven et al. volledig aan

voorbij gaan. Daarnaast is het de vraag of het wenselijk is dat iedere mening, zeker wanneer het gaat om een empirisch ongefundeerde, de publieke opinie beïnvloedt. Volgens ons moet de maatschappelijke impact van onderzoek gezocht worden in de mate waarin de resultaten doorklinken in (overheids)beleid. Maar de samenleving wordt (gelukkig!) vormgegeven door veel meer dan overheidsbeleid. Bij het meten van maatschappelijk impact mag daarom ook de invloed van sociologisch onderzoek op het gedrag van marktpartijen en alle mogelijk instituties van de 'civil society' niet vergeten worden.

Dat wetenschappers in de media hun mening over sociale vraagstukken naar voren brengen, wil nog niet zeggen dat de resultaten uit hun onderzoek gebruikt worden om sociale vraagstukken in kaart te brengen en beleidsoplossingen aan te dragen. Het nagaan van de mate waarin onderzoek van sociologen bijdraagt aan het maken (of veranderen) van beleid, maakt wel duidelijk hoe wetenschappelijke uitspraken worden vertaald naar beleidsmaatregelen. Met het aantal vernoemingen in een krant kun je hier slechts naar gissen. Ook kun je door naar de invloed op beleid te kijken, nagaan of het onderzoek wel een gewenste maatschappelijke impact heeft gehad. Het is met deze benaderingswijze bijvoorbeeld mogelijk te achterhalen of falend beleid te wijten is aan een verkeerde voorstelling van zaken door de onderzoeker, of omdat de

an een onduidelijk begrip

ijke impact door Veenhoven, De Koster en Van Meeteren

vertaalslag naar beleid te wensen overlaat. Als Veenhoven et al. stellen dat sociologen moeten worden beloond voor hun maatschappelijke impact, dan doelen zij waarschijnlijk op een positieve invloed hiervan. Moet een vakgroep dan ook een kwart van haar budget inleveren wanneer blijkt dat het onderzoek - bij nader inzien - geleid heeft tot slecht of onvoldoende beleid?

Het toekennen van gelden op basis van een zeer beperkte meting als het aantal naamsvermeldingen is duidelijk veel te eenzijdig, en leidt niet tot een beloning op basis van vastgestelde vooruitgang. Als we maatschappelijke impact zouden willen meten, wat op zich een interessante exercitie is, en als we daaraan dan een beloning zouden willen koppelen, wat volgens ons een riskante onderneming is, dan genieten andere operationalisaties wat ons betreft de voorkeur. We pretenderen hier niet een sluitende definitie te presenteren, maar geven slechts een aanzet tot verdere discussie. Men kan bijvoorbeeld nagaan in hoeverre vakgroepen studenten en promovendi afleveren die werk vinden bij onderzoeksinstituten die in direct verband staan met beleidsmakers en maatschappelijke organisaties, of die in beleidsfuncties terechtkomen. Ook hier kleven bezwaren aan. Tussen het behalen van de bul en een carrière als beleidsmaker gebeurt veel, en het is de vraag of je dit terug mag voeren op de vakgroep. Een tweede methode is het achterhalen van de bronnen die

beleidsmakers gebruiken om hun beslissingen te funderen. Wellicht houden ze de relevante wetenschappelijke bladen en congressen bij, waardoor hun beleidsstukken meer zijn gestoeld op wat er in deze bladen wordt geschreven, dan op wat kranten publiceren. Door beleidsstukken op inhoud te analyseren en de bronnen ervan na te gaan, is de maatschappelijke impact van sociologen dus beter vast te stellen dan door slechts het aantal naamsvermeldingen in de krant te turven. Een dergelijke inhoudsanalyse is een project op zich en niet zo eenvoudig uit te voeren (zie ook het proefschrift van Erik Snel over de Nederlandse sociologie in de praktijk in de jaren 50 en 60). Dit mag echter geen reden zijn dan maar genoeg te nemen met een eenvoudige te produceren, maar inhoudelijk bedenkelijke maat.

Er is nog ander probleem. Maatschappelijke impact is per definitie pas achteraf te bepalen, en dat is lastig bij het verdelen van geld. De maatschappelijke (en wetenschappelijke) relevantie van een onderzoeksvoorstel is wel vooraf vast te stellen. Dat gebeurt nu ook bij het verdelen van geld. Maatschappelijke relevantie en maatschappelijke impact zijn daarnaast niet hetzelfde. Relevant onderzoek heeft soms geen impact en de rubriek dag in dag uit van *de Volkskrant* maakt geregeld melding (=impact volgens Veenhoven) van onderzoek waarvan juist de relevantie op de korrel wordt genomen. Alvorens tot een meetin-

strument te komen, moet het duidelijker zijn wat er onder maatschappelijke impact wordt verstaan. Wij vinden dat Veenhoven et al. voorbijgaan aan het duidelijk beschrijven wat maatschappelijk impact nu eigenlijk inhoudt en in plaats daarvan snel overstappen naar een meetinstrument. Een niet al te best instrument bovendien.

Een ondeugdelijke meting

Ons tweede kritiekpunt betreft de manier waarop Veenhoven et al. hun begrip meten. We gaan even mee met beperkte definitie van maatschappelijk impact die Veenhoven et al. lijken te hanteren (aanwezigheid in het publieke debat, de publieke opinie beïnvloeden). De vraag is nu of de meting valide en betrouwbaar is. Wij zijn van mening dat dit niet het geval is. De beperkingen die Veenhoven et al. zelf noemen zijn erger dan zij suggereren, en er zijn er nog een aantal meer.

De eerste beperking is dat niet iedereen wiens naam in de krant genoemd wordt, dit te danken heeft aan zijn of haar functie als socioloog. Volgens Veenhoven et al. is het zeer arbeidsintensief en niet altijd eenvoudig om uit te zoeken of een vermelding betrekking heeft op sociologisch werk of op een andere, veelal bestuurlijk of politieke functie. Dit is echter een belangrijker probleem dan Veenhoven et al. voordoen. Zo scoorde Leijnse het hoogst van alle sociologen, maar betreffen veruit de meeste treffers zijn rol als bestuurder in de HBO-raad, PvdA -ideoloog of informateur. Ruim 20 procent van de totale score van de UvA komt op conto van Leijnse.

Nog moeilijker is het om na te gaan of er bij een vermelding in de krant 'resultaten doorklinken' of dat het gaat over een mening of een reactie op een of ander voorval. Columns zijn hierbij een interessante kwestie omdat de score snel oploopt. Schuyt (UvA) scoort in totaal slechts vijf krantentreffers minder dan Leijnse (de nummer twee van alle 159 sociologen). Bij Schuyt gaat het echter in veel gevallen wel om resultaten van onderzoek (WRR en andere rapporten). Maar in nog meer gevallen betreft het columns in de Volkskrant. Van de 70 treffers voor Schuyt in het Volkskrantarchief van de afgelopen twee jaar zijn er 50 columns. In oktobernummer van *Facta* verslaat Glebbeek een discussiemiddag over de rol van socioloog als columnist en daar valt te lezen: 'Met name Kees Schuyt en Jacques van Doorn waren van mening dat die stukjes in de krant allemaal niet zo serieus moeten worden genomen en zeker niet mogen worden opgevat als een serieuze vorm van sociologiebeoefening'. Voor we aan het tellen slaan, lijkt een discussie over de definitie van maatschappelijke impact noodzakelijk.

De tweede beperking die Veenhoven et al. noemen betreft de databanken. Niet alle fora worden gedekt, maar volgens de auteurs geven *het Parool*, *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw* en *het Algemeen Dagblad* toch een representatief beeld van het maatschappelijk debat in Nederland. Als we de invloed van tv-programma's (inclusief *NOVA*, *Buitenhof*, *Barend en Van Dorp*) en radio wegstrepen, geven deze bladen wellicht een redelijk beeld van de discussie onder de bestuurlijke en politieke elite. Maar als het gaat om invloed bij beleidsmakers dan zijn er betere manieren om maatschappelijke impact te definiëren en te meten. Gaat het Veenhoven et al. om de opinie van

alle 16 miljoen Nederlanders, dan is de gebruikte selectie kranten niet representatief. Het betreft vijf voornamelijk randstedelijke kranten die door een gemiddeld ouder, hoger opgeleid, blank publiek gelezen worden. Waar is de grootste krant van Nederland, *de Telegraaf*? Met een oplage van rond de 800.000 is deze even groot als *NRC*, *Volkskrant*, *Parool* en *Trouw* samen. Waar zijn de regionale dagbladen (de GPD bladen)? Zij zijn met een oplage van 2,2 miljoen twee keer zo groot als de vijf bladen van Veenhoven et al. (1,1 miljoen in 2002). Niet alleen zijn de gebruikte kranten niet representatief voor krantenlezend Nederland, de vakgroepen buiten Rotterdam (*AD*, *NRC*) en Amsterdam (*Volkskrant*, *Trouw* en *het Parool* - laatstgenoemde is tegenwoordig een stadskrant) ondervinden een structureel nadeel van deze telling. Zij zitten dicht bij regionale bladen (*De Stem*, *Gelderlander*, *Dagblad van het Noorden*) maar deze tellen niet mee. Wie ziet hoeveel jongeren de *Metro* (oplage geheim) en *Spits* (oplage van 380.000) lezen op weg naar school en universiteit, zou ook deze bladen zeker niet uit willen sluiten. Een column in deze bladen heeft wellicht minder status, maar kan qua lezersaantal de strijd met de vijf 'grote' bladen zeker aan. Veenhoven et al. proberen dichter bij invloed op beleid te komen (is het dan toch daadwerkelijk invloed op beleid waar het om gaat?) door de databank *overheid.nl* te raadplegen. In deze databank staan de handelingen en kamerstukken van de Eerste en Tweede kamer. Deze geven echter een uitermate beperkte weergave van het lange proces waarin beleid tot stand komt. Veel onderzoek dat in het voortraject gebruikt wordt, wordt niet met naam genoemd in de kamerstukken. Bovendien wordt voorbij gegaan aan provinciaal en gemeentelijk beleid en alles wat door semi-overheidsorganisaties gedaan wordt. Ook in deze databank komen onterechte tellingen voor. Personen met publieke functie worden hier bijvoorbeeld vaak genoemd in verband met de officiële benoeming. Verder is het interessant op te merken dat onderzoek dat volgens de methode Veenhoven et al. veel impact heeft (93 treffers in de krant en daarmee nummer 8) toch nul treffers in deze databank kan hebben.

Als derde beperking noemen Veenhoven et al. de selectie van medewerkers. Het optreden van telfouten is volgens de auteurs te voorkomen door controle door de betrokkenen. Dat is juist. Bij bestudering van de opgevraagde tabel van Veenhoven et al. ontdekten wij ernstige fouten bij de UvT en de KUN. Voor de UU, EUR, VU en RUG leek de selectie geen grove fouten te bevatten en voor UvA was dit moeilijk via internet na te gaan (wij streefden er naar iedere groep binnen tien minuten te verifiëren). De cijfers van Veenhoven et al. zouden betrekking moeten hebben op medewerkers met rang van UD en hoger. Van de 20 mensen die zij voor de KUN tellen, zijn er echter negen aio, drie postdoc en een secretaresse. Ook in Tilburg worden drie aio's en twee postdocs meegeteld. Wij vinden dit uitermate onzorgvuldig. De gemiddelden zoals in de *Facta* en *de Volkskrant* gepresenteerd, kloppen dus niet voor Tilburg en Nijmegen. Tilburg haalt 0,8 (was 0,4) en Nijmegen scoort 1,1 in plaats van 0,4. In randorde gaat Tilburg van de vijfde naar de vierde plaats en Nijmegen van de laatste naar de derde.

Een vierde beperking vormt volgens Veenhoven et al. dat niet iedereen die in 2002 in dienst was dat ook in de periode 1992-2002 was. Ze stellen dat correcties voor

aanstellingsduur voor de gepresenteerde vergelijking tussen de steden weinig uitmaken. Dat is onjuist. De leef-tijdsopbouw en aanstellingsduur van de harde kern ver-schilt wel degelijk per stad en dit kan sterk vertekend werken, zeker bij de kleine aantallen waarover het gaat. Ook wisselingen tussen universiteiten zijn belangrijk. Alle treffers van Engbersen (18,1 per jaar) worden bij-voorbeeld bij Rotterdam gerekend, terwijl hij tot in 1997 werkzaam was in Utrecht (ASW). Volgens Veenhoven et al. zijn deze vertekeningen gemakkelijk te verhelpen. Wij hadden graag gezien dat zij ze daadwerkelijk verholpen hadden voor ze hun cijfers publiceerden. Zij hadden zich veel werk kunnen besparen en minder vertekende cijfers kunnen presenteren, als zij cijfers voor afzonderlijke jaren (bijvoorbeeld 2001 en 2002) hadden berekend.

Als laatste bezwaar noemen Veenhoven et al. het pro-bleem wie wel en niet als socioloog mee te tellen. Dit lijkt op de eerste beperking. Het ligt in ieder geval voor de hand goed met de betrokken groep te overleggen en alle namen openbaar te maken. Een wezenlijk probleem doet zich voor bij mensen met dubbelfuncties; met name die van wetenschapper, columnist, politicus of bestuurder. En wat te doen met bekende sociologen die niet meer direct verbonden zijn aan een vakgroep maar wel als socioloog prominent in de media aanwezig zijn? Er zitten in deze categorie topscoorders als Fortuyn (postuum punten voor de VU, RUG of EUR?), Schnabel, Westbroek, Peper, Van Kemenade, Wallage, en de koningin niet te vergeten. Een verwant probleem is hier dat wiens naam genoemd wordt niet altijd dekt wie het werk gedaan heeft. De voor-zitter van een commissie, de samensteller van een bundel of het hoofd van een onderzoeksgroep komt met de naam in de krant, terwijl de namen van de onderzoekers op wier werk het geheel gebaseerd is geen treffers opleveren. Samenwerken loont zo niet. Nog een probleem doet zich voor als alleen de naam van een project en/of instituut genoemd wordt. Zo stonden resultaten van de *European Values Study* uit Tilburg zonder de namen van alle onder-zoekers in de *Time*, *Economist* en *New York Times* (maar buitenlandse bladen tellen niet). De methode Veenhoven telt geen treffers als een krant meldt dat 'onderzoek van universiteit X laat zien dat'. Kortom, andermans veren kunnen bijdragen aan iemands maatschappelijke impact, en leden van grotere onderzoekseenheden tellen niet mee. Verder is het belangrijk zich te realiseren hoe de relatie met de pers werkt. Het mag duidelijk zijn dat hier naams-

bekendheid en nabijheid een belangrijke rol spelen. Wie eenmaal op de deskundigenlijst staat, blijft benaderd worden, zeker als men goed bereikbaar is en vrijwel altijd bereid een mening te geven.

Dat het tellen van namen in de twee databanken een bedenkelijke meting is, wordt het best duidelijk als de lezer zelf een uurtje gaat zoeken in www.krantenbank.nl en www.overheid.nl. Dan valt op dat het vaak nog maar de vraag is of de treffers als indicator van maatschap-pelijke impact aangeduid kunnen worden. Niet alles wat in de krant staat is maatschappelijk relevant, niet alles wat relevant is heeft daadwerkelijk 'impact', niet alles wat 'impact' heeft is op onderzoeksresultaten gebaseerd en lang niet al het onderzoek dat werkelijk relevant is en impact heeft, komt in de krant.

Tot slot

Veenhoven et al. stellen dat 'deze verkenning leert dat de maatschappelijke impact van onderzoek op vrij eenvou-dige wijze gekwantificeerd kan worden door gebruik te maken van beschikbare databanken'. Onze conclusie is dat hun verkenning juist leert dat de maatschappelijke impact van onderzoek gecompliceerd is en moeilijk te meten is. Veenhoven et al. stellen voor om een kwart van het geld (welk geld precies is niet duidelijk) afhankelijk te stellen van de score op maatschappelijk impact. Dit lijkt ons geen goed idee. Het zou een ongewenste mediadrift kunnen sti-muleren die los staat van inhoud. In het extreme getrok-ken: Meer budget? Neem Dr. Clavan in dienst! Veenhoven et al. noemen de inschatting van maatschap-pelijke relevantie door de visitatie commissies "natte vingerwerk". Zij branden nu zelf hun vingers aan de inschatting van maatschappelijke impact.

Literatuur

- A. Glebbeek - De socioloog als columnist: hobby of verantwoorde-lijkheid?. - In: *Facta* 11 (2003) 6, p. 22- 23
- M. Persson - Genoemd worden in de Volkskrant, daar gaat het om. - In: *de Volkskrant* (2003) (18 oktober)
- R. Veenhoven, W. de Koster en M. van Meeteren - Meting maat-schappelijke impact van onderzoek. - In: *Facta* 11 (2003) 6, p. 12-15

Kom, kom..

Reactie Veenhoven, De Koster en Van Meeteren

Het was onze bedoeling om een discussie uit te lokken over het meten van maatschappelijke impact van onder-zoek. Wij zijn dan ook blij met deze reactie. Het is echter jammer dat de klinkende titel niet wordt waargemaakt in de argumentatie.

Onduidelijk begrip?

Het gaat ons inderdaad om 'de mate waarin resultaten van sociologisch onderzoek doorklinken in de publieke meningsvorming over maatschappelijke vraagstukken'. Daar is op zich niets onduidelijks aan. Monden en Gest-huizen creëren zelf onduidelijkheid. Niet alleen verwarren ze 'publieke meningsvorming' met 'publieke opinie', maar ze komen vervolgens met allerlei andere noties van maat-schappelijke impact. Eerst bepleiten ze een verenging van het begrip; in eerste instantie tot 'gebruik' in beleid, ver-volgens tot daadwerkelijke 'effecten' op beleid en tenslotte

zelfs tot 'goede' effecten op beleid. Even verder wordt echter een ruimer begrip bepleit en moet ook het aantal opgeleide beleidsonderzoekers worden meegerekend. Het is hun goed recht om allerlei andere zaken belangrijker te vinden, maar dat is geen reden om ons concept onduidelijk te noemen.

Ondeugdelijke meting?

De mate waarin resultaten van sociologisch onderzoek doorklinken in de maatschappelijke meningsvorming wordt ons inziens aardig weerspiegeld in het aantal vermeldingen in kwaliteitskranten en overheidspublicaties. Die tellingen bieden natuurlijk geen compleet beeld, maar wel een goede indicatie. Uitputtende meting is ook illusoir; het is eerder de kunst om redelijk trefzekere en goed hanteerbare indicatoren te vinden. Monden en Gestuizen mopperen dat onze indicatoren niet alles dekken, maar maken niet aannemelijk dat ze een vertekend beeld geven. De alternatieve indicatoren die ze noemen beloven geen betere validiteit en zijn bovendien ook niet goed te kwantificeren.

Veel van de genoemde bezwaren gelden evenzeer voor de gangbare meting van wetenschappelijke impact door telling van citaties. Ook die methode geeft geen compleet beeld, ondermeer omdat boeken niet gedekt worden door de Social Science Citation Index. Ook bij wetenschappelijke citaties kan het voorkomen dat je genoemd wordt omdat je onzin hebt uitgekraamd. Voor wetenschappelijke citaties geldt evenzeer dat collega's met een bekende naam en goede contacten in het voordeel zijn en dat de zwogers achter de coulissen niet altijd genoemd worden. Niettemin zegt het aantal citaties SSCI toch wel iets en kennelijk voldoende om algemeen geaccepteerd te zijn geraakt in het wetenschapsbedrijf. Als je deze beperkingen voor lief neemt bij de meting van wetenschappelijke impact, kun je er niet mee aankomen om meting van maatschappelijke impact af te wijzen.

Er is inderdaad iets mis gegaan met de selectie van medewerkers, waardoor de impact van Nijmegen en Tilburg te laag is ingeschat. Dat is echter geen onzorgvuldigheid onzer zijds. Wij hebben een eerste versie van het rapport opgestuurd aan de portefeuillehouders onderzoek met het verzoek om namen en aantallen te controleren. Dat is in deze gevallen niet gebeurd. Volgende keer zal dat vast wel beter gaan.

Meting maatschappelijke impact 2

Vervolg discussie Raub-Veenhoven

Wat eraan voorafging:

In *Facta* 2003-6 constateerden Ruut Veenhoven, Willem de Koster en Masja van Meeteren o.a.: 'Amsterdamse en Rotterdamse sociologen worden ongeveer tien maal vaker genoemd dan hun collega's in de andere afdelingen sociologie in Nederland. Dat patroon doet zich ongeveer in gelijke mate voor bij vermeldingen in de krant en in overheidspublicaties. Deze uitkomst vertoont een zwak verband met de relevantie scores in de laatste onderzoeksvisitatie. Daarin scoorde de UvA ook het best. De relevantie van programma's die blijkens dit onderzoek weinig vermeldingen produceren werd echter nauwelijks lager aangeslagen.' (p. 14) Hierop reageerde Werner Raub (Department of Sociology / ICS, Utrecht University) in de vorige aflevering (p. 27). De discussie wordt hieronder voortgezet.

Werner Raub

Veenhoven wenst blijkbaar te bestrijden dat $5 > 4,3$.

Reactie Ruut Veenhoven

Ik had het over het gemiddelde per vestigingsplaats en niet over aparte programma's. Bij de laatste onderzoeksvisitatie sociaal-culturele wetenschappen werd de 'relevantie' van de Amsterdamse onderzoek gemiddeld hoger beoordeeld dan de relevantie van het Utrechtse onderzoek. Werner Raub weet dat natuurlijk best, maar wil onder de aandacht brengen dat zijn ene programma toch mooi het best scoorde in die visitatie. Dat is zeker een heugelijk feit, al verliest het aan glans in het licht van mijn telling van vermeldingen in kwaliteitskranten en overheidspublicaties. Daarin klinkt namelijk weinig door van dat programma.

Een leven lang presteren

Willem Trommel

In 1997 begon ik met mijn stukjes voor Facta. Dat was tevens het jaar waarin de wet 'modernisering universitaire bestuursorganisatie' (mub) werd ingevoerd. Geen mooi jaar, al met al. Dacht ik aanvankelijk nog dat het wel mee zou vallen, en dat het oprukkende managementgeweld desnoods met milde ironie viel te bestrijden, nu moet ik toegeven: er is geen kruid tegen gewassen.

Waanzin heeft de neiging door te denderen. Niet alleen de universiteiten, het hele land is inmiddels in de ban van prestatimanagement. Politiekorpsen worden afgerekend op het aantal uitgedeelde bekeuringen, scholen op het aantal verstrekte diploma's. Voor wetenschappers betekent het dat zij elkaars concurrenten zijn geworden. Elk jaar opnieuw is het weer de kunst zoveel mogelijk publicaties bij elkaar te scharrelen - veelal via de beproefde recycle methode -, wil men althans nog voor onderzoeksgelden in aanmerking komen.

Dat dit wel eens haaks zou kunnen staan op de logica van wetenschapsbeoefening, wie maalt er nog om. Het wereldbeeld van de economen regeert. Onlangs nog meende het Centraal Planbureau - zelf een van de markt afgeschermd onderzoeksclubje - een duit in het zakje te moeten doen met het rapport 'Prikkel de Prof'. Strekking: houdt een hond een vette worst voor en hij gaat harder lopen. Meer is het niet, dit schamele inzicht vormt de kern van het moderne wetenschapsbeleid.

De term beleid is welbeschouwd nauwelijks nog gepast. Politici hebben de mantra van het prestatimanagement ontdekt als een handige manier om ideeënarmoede te maskeren. Vraag de minister van binnenlandse zaken naar zijn visie op het veiligheidsbeleid en hij zal gespierde taal uitslaan over de jongste *performance targets* die hij de korpsbeheerders heeft opgelegd. Ook over een van de meest ingrijpende trends van deze tijd, de snelle overgang naar een mondiaal georiënteerde kennis-economie, hebben onze politici weinig meer te melden dan hun standaarddriedel: 'we moeten nog beter gaan presteren'. Kennis is steeds meer geld waard en dus moet de wetenschapper die meer presteert meer verdienen. Aldus de bezielende premier van dit land.

Prestatiemanagement biedt politici het ogenschijnlijke voordeel dat over de aard en oorzaken van maatschappelijke problemen niet langer hoeft te worden nagedacht. Wat de problemen ook zijn, er valt altijd een krachtadig beleid te formuleren. Onderwijsbeleid?

Stel simpelweg vast welke scholen het goed doen en beloon deze scholen met extra middelen. Natuurlijk, er zullen altijd warhoofden zoals ik blijven, die zich afvragen of het misschien een goed idee zou kunnen zijn om juist de wat minder presterende scholen extra te stimuleren. Die zich toch iets beter zouden willen informeren over de achterliggende problematiek. En die graag een debat zouden voeren over de vraag *welke* prestaties we nu eigenlijk met z'n allen verwezenlijkt zouden willen zien. Maar met zulke querulanten valt af te rekenen, bijvoorbeeld door ze aan een prestatiecontract te onderwerpen.

Zou dat het uiteindelijke doel zijn? Nu al wordt van het kind dat op zesjarige leeftijd voor het eerst naar school gaat terstond het cognitieve potentieel getest. Zo kunnen we straks de school erop aanspreken als dit potentieel onvoldoende tot ontwikkeling is gebracht. Maar vooral ook het individu zelf, wanneer het ondanks een mooie schoolopleiding een potje van z'n leven heeft gemaakt. Aan een uitkering kunnen we in zo'n geval natuurlijk niet meer beginnen.

Prestatiemanagement heeft tirannieke trekjes. Op steeds meer levensgebieden is nog slechts een vraag van belang: wat leveren uw activiteiten op? Burgers worden benaderd als postenkosten en moeten in staat zijn aan te tonen dat zij er alles aan doen om economische meeropbrengst uit hun leven te halen. Het is de ultieme verschraving, ingezet door politici die hun mond vol hebben van normen en waarden, maar zelf uitsluitend nog met geldwaarde rekenen.

Ik heb nooit werkelijk de illusie gehad het tij met deze stukjes te kunnen keren. Misschien ben ik zelf onvoldoende resultaatgericht geweest en moet ik er toch nog een schepje bovenop doen. Proberen alsnog een kind van deze tijd te worden, maar paradoxaal genoeg zou dat juist betekenen dat ik er beter helemaal mee kan stoppen. Om me volledig te gaan wijden aan stukjes die de publicatiepolitie beter kunnen bekoren.

Fantasiecolbert versu

Femke Molenaar

Links Nederland maakt zich zorgen. Niet alleen vanwege de kabinetsbezuinigingen en een politiek die verder van de burger staat dan ooit. Tot overmaat van ramp lijkt de leider van onze grootste oppositiepartij bevangen door twijfel. Welke koers wil Wouter Bos varen met de logge PvdA? Hij neemt uitgebreid de tijd. Zijn optreden tijdens de discussiebijeenkomst van de Sectie Praktijkpolitologen (onderdeel van NKWP) getiteld Is er nog hoop voor de Nieuwe Politiek? biedt een kansje op herstel na het teleurstellende begrotingsdebat. Maar om nu te zeggen dat Bos hem met beide handen aangrijpt...

'Heb je in Nederland überhaupt wel de ruimte om aan nieuwe politiek te doen?' verdedigt hij zijn optreden van de afgelopen maanden retorisch en op verongelijkte toon (overigens nog voordat Hilhorst hem op zijn politieke stijl heeft aangevallen). 'Toen ik tijdens de formatie probeerde de Kamervoorzitter te laten kiezen en de kwestie niet in het achterkamertje te regelen, verweet het CDA mij dat ik het vertrouwen tussen CDA en PvdA had verstoord. Toen ik aangaf in de Kamer te willen blijven zei men: je hebt kennelijk geen vertrouwen in een CDA-PvdA kabinet. En toen ik binnen de partij meer debat wilde, verweten dezelfde journalisten die voor de verkiezingen om meer democratie riepen, dat de partij dus stuurloos was.' Er was zelfs een persmuskiet, moppert Bos, die na het afgelopen begrotingsdebat waagde te vragen of hij, door stelling te nemen tegen de bezuinigingen, niet het gevaar liep zich van toekomstige samenwerking uit te sluiten. 'Terwijl het wantrouwen in het politieke systeem onverminderd aanwezig is, lijken de krantenverslagen van politieke debatten nog het meest op theaterrecensies. Degene die er in slaagt zijn speech zonder stotteren uit te spreken wordt uitgeroepen tot winnaar van het debat.'

Zendingsdrang

Natuurlijk heeft de PvdA-voorman gelijk als hij zegt dat je het bij journalisten per definitie niet goed kunt doen: zonder controverse geen nieuws. En zonder nieuws geen brood op de plank. Maar de zaal, die voor het overgrote deel uit politicologiestudenten bestaat, is niet vanuit Nijmegen en Leiden naar het Binnenhof afgereisd om de kersverse oppositieleider vrijwillig in het beklaagdenbankje te zien plaatsnemen. Gelukkig is gast numero twee, Pieter Hilhorst, met scherper wapentuig uitgerust. De journalist/columnist en theatermaker fileert in een paar minuten de laatste paar maanden Balkenende: 'De voorgenomen kabinetsbezuinigingen worden gepresenteerd met het argument dat ze noodzakelijk zijn, dat er eigenlijk geen alternatief is. Men doet het voorkomen alsof er geen sprake is van een keuze. Dat is dus politiek die eigenlijk geen politiek is. Tegelijkertijd gaat

Waar is de Nieuwe Politiek gebleven? Balkenende gooide het begrip in de prullenbak en de oppositie keek machteloos toe. Dat kan ook anders. Pieter Hilhorst geeft Wouter Bos een lesje geïnspireerd debatteren tijdens een NKWP-bijeenkomst in het Tweede-Kamergebouw.

die depolitisering gepaard met ideologisering: de eigen verantwoordelijkheid wordt heilig. Het probleem van ideologie is dat ze leidt tot ritualisering van de politiek. Noodzakelijke bezuinigingen komen tegenover 'asociaal' te staan. Alleen komen de ideologen nu van rechts in plaats van links. En alles wat in de jaren negentig aan maatwerk in het sociaal beleid is bedacht, zoals specifieke trajecten om mensen aan het werk te helpen (onder het principe voor wat, hoort wat), wordt onder Balkenende over één kam geschoren. Iedereen moet zijn problemen zelf oplossen. Gevolg: maatwerk verdwijnt. Dit is net zo goed ideologische zendingsdrang. En dat terwijl niemand zich zelfs maar afvraagt of bijvoorbeeld modieuze items als culturele aanpassing wel zo'n belangrijke factor zijn voor maatschappelijk succes. Waar in de jaren zestig de verbeelding aan de macht was, is nu de hysterie aan de macht.'

is bandplooiboek

Hilhorst: 'Het elfde gebod "Gij zult uw medemens niet vervelen!" wordt door journalisten met voeten getreden.'

Volgens Hilhorst ligt een alternatieve koers voor het oprapen. 'Links moet hier niet even hysterisch op reageren maar zich richten op nieuwe thema's. De PvdA zou zich niet conservatief moeten concentreren op het behoud van bestaande rechten. Ze zou juist progressief moeten proberen de vermogens van burgers maximaal te gebruiken. De PvdA moet eigenlijk de partij worden die het liberalisme beter begrijpt dan de VVD.'

Keuzekracht

Hilhorst pleit voor een terugkeer naar de menselijke maat en noemt een aantal nieuwe aandachtspunten. 'Ten eerste moet er meer ruimte aan de uitvoerder, aan de baliemedewerker, de leraar, of degene die beslist of iemand wel of geen WAO-uitkering krijgt worden gegeven. Ten tweede

moet de nadruk in de publieke sector op kleinschaligheid komen te liggen.' Dit zou er gezamenlijk toe moeten leiden dat de individuele burger de grip op zijn eigen leven terugkrijgt. 'Dat betekent dus niet: meer keuzemogelijkheden. Maar wel: meer keuzekracht voor de man in de straat.' Het heeft er alle schijn van dat Bos wel oren heeft naar het perspectief dat zijn buurman schetst. 'Maar,' zo zegt hij gekscherend, 'we hebben nu eenmaal van tevoren afgesproken dat we het met elkaar oneens zouden zijn.' Dus is hij het ritueel oneens met het begrip kleinschaligheid als reddende engel voor de PvdA. 'Te technocratisch en dus kopieerbaar door andere partijen', veegt hij het idee van tafel. Bovendien is met het aloude motto 'sterk en sociaal' niets mis. Dat is nu juist wel degelijk ideologieoverstijgend. Maar Hilhorst is niet zo makkelijk voor een gat te vangen. 'Kijken naar wat voor de burger werkt is niet technocratisch op het moment dat je de agenda van de burger voor

ogen hebt. Dan gaat het niet meer over grote abstracte cijfers.' Hij wijst erop dat de huidige stijl van politiek bedrijven begint te lijken op een garnalenpelmachine. 'Kennen jullie dat begrip? Het is onmogelijk een goed werkende garnalenpelmachine te maken. Omdat iedere garnaal nu eenmaal anders is. Nu gaan er stemmen op om de garnalen genetisch te manipuleren zodat ze allemaal wel in een pelmachine passen. Dat is eigenlijk precies wat de huidige politiek met de burgers probeert te doen.'

Bos lijkt helemaal niet onder de indruk en houdt het studentenpubliek voor dat de crisis in de politiek te maken heeft met competenties. 'Het gaat er niet meer om dat je een andere keuze wil maken dan een andere partij, het gaat er tegenwoordig bijna uitsluitend om competenties. Met andere woorden: je beweert dat je een betere oplossing voor een bepaald probleem hebt. Er heerst een algemeen gebrek aan nieuwe thema's in de politiek. Dat geldt niet alleen voor de PvdA, maar voor alle partijen.'

Sluier

Jet Bussemaker (die hier niet aanwezig is als PvdA-Kamerlid maar als debatleider annex voorzitter van de organiserende Sectie Praktijkpoliticologen en zich keurig aan die rol houdt) denkt dat het publiek toch iets meer wil horen dan het zoveelste excuus en vraagt haar collega wanneer hij zichzelf als geslaagd politicus beschouwt.

Antwoord: 'Als ik een aantal nieuwe thema's heb bedacht.' 'En aan welke onderwerpen moeten we dan denken? Ligt eens een tipje van de sluier op,' moedigt Bussemaker aan. Bos: 'Er zijn twee thema's waarover momenteel binnen de PvdA wordt nagedacht: Ten eerste is dat de vraag: hoeveel hebben de burgers te zeggen over hun eigen leven. Mensen "krijgen nu met maatregelen te maken" in plaats van dat ze "ermee te maken hebben". Het tweede thema is de gelijkheid tussen generaties. Over vijftig jaar is Nederland twee keer zo rijk als nu. Is het dan erg om de mensen die dan het geld verdienen iets meer belasting te laten betalen?'

Jammer genoeg krijgt deze hoopvolle aanzet geen nadere invulling. De partij is er nog niet helemaal uit, aldus Bos. En dus kunnen er nauwelijks verdere inhoudelijke mededelingen worden gedaan.

De zaal krijgen er langzaamaan genoeg van. 'We hoeven toch niet speciaal op zoek naar thema's om verschillen tussen de partijen te maken?' vraagt een dappere Nijmeegse student zich hardop af. En: waarom doen de zogenaamd marginale afstand tussen de oplossingen die de verschillende partijen aandragen er eigenlijk niet toe? En, nog iets, wat was nu precies de reden dat Bos dit najaar toch met een tegenbegroting kwam, terwijl hij daar aanvankelijk zelf op tegen was?

Spannend

Op die laatste vraag heeft Bos geen goed antwoord. Of het moet zijn dat de druk van de media wel erg groot werd. Ook na afloop klaagt hij nog maar eens over het gebrek aan bewegingsvrijheid veroorzaakt door de journalistiek.

'Ik wil wel vaker onder deze Haagse kaasstolp vandaan. Maar als ik dat doe zijn de journalisten hier weer beledigd.' Pieter Hilhorst haalt overigens zijn neus op voor dergelijke argumenten. Waarom je zoveel aantrekken van achterhaalde instituten als de Nederlandse parlementaire journalistiek? 'Er zitten sowieso veel te veel journalisten in Den Haag.'

Bos voelt zich hierop, vreemd genoeg, toch geroepen Den Haag Vandaag enigszins te verdedigen. 'Ze zijn in staat twee politici tegenover elkaar te zetten en ieder onderwerp om te buigen tot een wedstrijd tussen die twee. Dat levert spannende televisie op. Alleen jammer dat niemand achteraf weet waar de wedstrijd over ging.'

Hilhorst is nu oprecht verbaasd. 'Spannend? Dat is helemaal niet spannend! Weet je wat ik vind? Ik vind dat uitgesproken SAAI! Het elfde gebod is 'Gij zult uw medemens niet vervelen!' Dat gebod wordt door de Haagse journalisten met voeten getreden.'

En over saai gesproken: Bos maakt zich zelf ook schuldig aan verveling van de medemens. Al was het maar door zijn onbegrijpelijke taalgebruik. Hilhorst: 'Tijdens een bijeenkomst over de netwerksamenleving (Alleen al dat thema! En dit was nota bene pal na de val van een kabinet.) hoorde ik Wouter tegen Rick van der Ploeg een betoog houden over 'ketenaansprakelijkheid'. Echt een VER-SCHRIKKELIJK woord!' (Hilhorst grijpt dramatisch naar zijn keel welke gevoelens het woord bij hem teweegbrengt). Met deze discussie onderstrepden de twee heren nog eens wat ze visueel, al voordat er een woord gewisseld was, duidelijk uitstraalden. Waar Bos (donkere bandplooi broek, gesteven blauw overhemd en beginnend buikje) razendsnel lijkt veranderd van 'jong aanstormend' talent in onderdeel van het establishment, is Hilhorst (fantasiecolbert en krullenbos) een jonge hond met humor, brutaliteit en ook nog frisse ideeën. Een duidelijker illustratie van het feit dat de oude politiek nog steeds flets afsteekt tegen wat er in de maatschappij gebeurt, bestaat niet.

Tot slot vraagt Jet Bussemaker nog waar de politiek van de nabije toekomst nu echt over zou moeten gaan: ideologie, emoties of competenties?

Pieter Hilhorst kiest voor engagement. 'Ik bedoel daarmee: verschillen zien, die over het hoofd worden gezien door anderen. Niet het engagement van de grote getallen.' Emoties moeten juist buiten de politiek blijven, vindt hij. En ter illustratie voert hij nog een piepklein stukje overdreven drama op, om te laten zien dat het geen effect heeft. Bos is juist voor meer emoties. 'Op de rationele manier doe je onrecht aan hoop en angst en gevoelens van onrecht van mensen.'

Grappig dat het deze avond niet Bos, maar juist Hilhorst is die zich vol overgave in het debat stort. Wellicht omdat zijn inhoudelijke engagement toch net iets sterker is? Hoe dan ook: de PvdA zou er goed aan doen de banden met aansprekende jonge honden als Hilhorst stevig te onderhouden.

Femke Molenaar is redacteur van Facta

Bos: 'Over vijftig jaar is Nederland twee keer zo rijk als nu. Is het erg die mensen meer belasting te laten betalen?'

Annelies Moors:

'Wetenschap is het Plaa

Het Midden-Oosten en genderrelaties zijn twee terugkerende elementen in het onderzoek van antropologe Annelies Moors. Ze studeerde in 1984 cum laude af in de antropologie en promoveerde ze op het proefschrift *Women and property : A historical-anthropological study of women's access to property through inheritance, the dower and paid labor in Jabal al-Nabi As-Sayid, Palestine*. In 2000 werd ze benoemd tot hoogleraar sociaal wetenschappelijke studie van moslimsamenlevingen aan de Universiteit van Amsterdam. Ze is tevens verbonden aan het internationale onderzoeksinstituut ISIM. De titel van haar oratie op 13 maart 2003 luidde *cultural politics : What's Islam got to do with it?*. Door vraagtekens te plaatsen bij de onderstellingen levert Moors een belangrijke bijdrage aan de (wetenschappelijke) discussie over Islam, cultuur en samenleving.

Anne Bakker

Annelies Moors studeerde begin jaren zeventig enkele jaren Arabisch in Syrië. Het contact met vrouwen in het Midden-Oosten wekte haar interesse en resulteerde in een studie antropologie. Ook in haar latere academische werk bleven moslima's indirect een belangrijke rol spelen. Moors heeft onderzoek gedaan in onder andere Jemen en de West Bank. Vanuit het ISIM zet zij sinds 2001 haar onderzoek voort. 'Het ISIM staat voor *The International Institute for the Study of Islam in the Modern World*. De vier hoogleraren zijn bij verschillende universiteiten aangesteld. Prof. Asef Bayat in Leiden, prof. Martin van Bruinessen in Utrecht, prof. Abdulkader Tayob in Nijmegen en ik in Amsterdam. Het is de bedoeling dat wij met zijn vieren onderzoek op het terrein van islam en moslimsamenlevingen stimuleren, vooral vanuit een sociaal wetenschappelijk perspectief. Het is een onderzoeksnetwerk waarbij de onderzoeken elkaar aanvullen en ondersteunen. Ik houd me vooral bezig met drie speci-

fieke onderzoeksvelden: islamitisch familierecht, bedekkende kleding en mode, en vrouwelijke migranten die naar het Midden-Oosten komen om in de huishouding te werken. Ik hanteer daarbij geen tekstuele benadering, maar kijk naar de manier waarop moslims in het dagelijks leven zelf bepaalde verbanden leggen met de islam- of moslimcultuur.'

Moslima's

In de beeldvorming over moslimvrouwen wordt vaak de nadruk gelegd op de 'ondergeschiktheid' van die vrouwen. Moors benadrukt in haar onderzoek de heterogeniteit van de posities van moslima's binnen verschillende landsgrenzen en sociale klassen. Zij neemt de ondergeschikte rol van moslima's niet als uitgangspunt, maar onderzoekt hoe genderrelaties tot stand komen en hoe vrouwen van verschillende achtergrond invulling geven aan die relaties. Op de West Bank onderzocht zij de toegang van vrouwen tot bezit en de feitelijke controle die zij hebben over hun eigendom.

atsen van Vraagtekens'

nderzoek van
ie. In 1992
gical study of
Nablus, Pales-
n hedendaagse
aan het inter-
dde Muslim
bepaalde voor-
discussie over

Foto: Henk Thomas

'Volgens de islamitische wet hebben vrouwen erfrecht, ontvangen zij een bruidsschat en is hun eigen inkomen persoonlijk bezit. In het Jabal Nablus gebied heb ik gekeken naar de feitelijke toegang van vrouwen tot bezit. Ik heb daarvoor een aantal verschillende wegen bewandeld. Het belangrijkste bezit ontvangt een vrouw bij haar huwelijk; dat kan zijn in de vorm van geld, goud, land, onroerend goed, en vooral vroeger ook geiten. Als een vrouw gaat trouwen, wordt er een huwelijkscontract opgemaakt. Daarin staan zaken als de namen en leeftijden, maar er worden in dit gebied ook minimaal twee bedragen in genoemd. Dat gaat om de som geld die de man aan zijn vrouw moet betalen bij het trouwen. En een tweede bedrag dat betaald moet worden bij een eventuele echtscheiding of overlijden van de man.

Bij het islamitische gerechtshof staan die bedragen geregistreerd en daar heb ik door middel van een steekproef gekeken hoe die registraties zich tussen 1920 en 1990 hebben ontwikkeld. Je kunt zo bijvoorbeeld kijken naar de verhouding tussen het bedrag dat direct betaald wordt en het uitgestelde bedrag of hoe de hoogte van die bedragen zich verhoudt tot de economische ontwikkelingen. Maar daarnaast is het natuurlijk vooral interessant om te kijken naar de feitelijke situatie. Heeft die vrouw ook daadwerkelijk gekregen waar zij recht op heeft en wat heeft ze daar dan mee gedaan? In hoeverre heeft ze daar zeggenschap over? Om dat te onderzoeken heb ik interviews afgenomen met vrouwen van sterk uiteenlopende achtergronden, maar ook gewoon heel veel met hen gepraat. Gelukkig is het een uitermate bespreekbaar onderwerp. Vooral oudere dames willen graag hun verhaal vertellen.

Uit mijn onderzoek bleek dat zelfs wanneer vrouwen hun geld niet kregen, de wettelijke registratie van de bedragen toch belangrijk is, omdat ze daardoor als het ware een morele claim hebben op hun echtgenoot. Als er een bedrag is vastgelegd, is het voor haar omgeving duidelijk dat zij zich opoffert door het niet te claimen en dat ze bereid is te wachten tot haar man het wel kan betalen. Daarmee legt ze een morele claim die wel degelijk effect heeft. Als dat niet werkt, kan ze op basis van de registratie naar de rechter stappen en het toegezegde bedrag opeisen. Vrouwen doen dat meestal alleen als het huwelijk toch al slecht is. Hetzelfde geldt voor het erfrecht. De erfrechten van vrouwen zijn wijdverbreid bekend en geaccepteerd. Toch geven veel vrouwen hun aandeel in de nalatenschap op. Daarmee leggen ze dan wederom een morele claim op die familieleden die zij toestaan daar gebruik van te maken.'

Wat is de invloed van processen van modernisering?

'Als je kijkt naar de huwelijkscontracten, zie je vanaf begin jaren zestig dat in een klein aantal gevallen heel lage bedragen werden geregistreerd, vergelijkbaar met één euro. Meestal kregen deze vrouwen in de praktijk minstens zoveel als andere vrouwen. Maar het was een publiekelijk statement. De moderniserende elite, de stedelijke professionals, begonnen hiermee omdat ze vonden dat het niet meer bij het moderne leven paste om een dergelijk som vast te leggen. Deze trend heeft zich voortgezet en ook vrouwen uit de lagere middenklasse doen het soms, maar zij lopen daarmee wel een risico. Het zijn hoofdzakelijk vrouwen van de elite die zich zo'n lage registratie kunnen veroorloven. Mocht het in hun geval

tot een scheiding komen, dan hebben zij hun familie als vangnet en daarnaast zijn zij veelal hoog opgeleid, hebben vaak een goede baan en kunnen zij zichzelf financieel bedruipen. Voor armere vrouwen is een hoog geregistreerd bedrag nog steeds van groot belang.'

Hervorming

'Als je kijkt naar modernisering bij debatten over hervormingen van het familierecht, zie je verschillende ontwikkelingen. Er is een kleine groep die eigenlijk liever het islamitisch familierecht wil afschaffen, maar dat heeft heel weinig maatschappelijke steun. Belangrijker zijn de pogingen om het familierecht binnen de islamitische tradities te hervormen.

Zo is er een aanzienlijk aantal vrouwen actief in islamitische landen die zich inzetten om het islamitisch recht zo te hervormen dat binnen die rechtsvorm vrouwen toch meer mogelijkheden krijgen. Een concreet voorbeeld daarvan zijn de voorwaarden die je in een islamitisch huwelijkscontract kunt vastleggen. Het is bijvoorbeeld mogelijk om vast te leggen dat een vrouw recht heeft op echtscheiding, dat ze kan bepalen waar ze wil wonen, dat ze niet bij haar schoonfamilie hoeft in te wonen, dat ze buitenshuis kan werken, of juist dat ze niet op het land hoeft te werken. Maar dat moet een vrouw dan wel bij het trouwen vast laten leggen in het huwelijkscontract. De druk ligt dus hoofdzakelijk bij haar. De hervormingen zijn erop gericht deze voorwaarden standaard op te nemen in het contract. Dat schept een heel andere situatie. De man moet dan expliciet aangeven dat hij weigert de voorwaarden te aanvaarden. De druk ligt dan bij hem.'

In Nederland is de bedekkende kleding van Moslim vrouwen een omstreden punt. In uw onderzoek houdt u zich bezig met bedekkende kledij en mode. Wat is uw benadering?

'Het is een onderwerp waar studenten ook altijd graag iets over willen horen. Ik benadruk niet zozeer of vrouwen daar al dan niet een vrije keus in hebben. Ik probeer mensen te laten nadenken over wat ze zelf aan hebben. Is dat willekeurig? Waar hangt dat mee samen? Iedereen opereert binnen een bepaald veld van mogelijkheden, binnen de sociale cirkel waarin hij of zij zich begeeft. Ik kijk vooral naar wat mensen doen met kleding. Wie draagt wat? En waarom? En wie gaat over de sociale grenzen van een bepaalde setting heen?

In Jemen bijvoorbeeld dragen meisjes al op jonge leeftijd bedekkende kleding. Soms is het argument dat meisjes er dan al vroeg aan kunnen wennen. Maar meisjes willen het soms ook zelf, om dezelfde reden als meisjes bij ons hoge hakken willen dragen: ze willen graag ouder lijken dan ze zijn en daar is die kleding een middel voor.'

De Niqab

'In Nederland heb je nu die discussie over de niqab, de gezichtssluier. Ik vind dat een erg overtrokken zaak. Aan de Universiteit van Leiden heeft het College van Bestuur besloten dat meisjes geen gezichtssluier mogen dragen bij

onderwijssituaties en tentamens. Ook in Utrecht is inmiddels zo'n besluit genomen.

Het argument dat de niqab de communicatie belemmert, vind ik niet overtuigend. In Jemen heb ik les gegeven aan groepen studenten, onder wie zich ook vrouwen bevonden die een gezichtssluier droegen. Je merkt dan heel snel dat je ook deze vrouwen niet over een kam kunt scheren. Sommigen deden heel actief mee, anderen minder, net als bij andere studenten het geval is. En als je er even op let, zie je natuurlijk heel snel wie wie is. Het lijkt me veel verstandiger duidelijke eisen en criteria stellen aan de participatie van studenten in werkgroepen. Dat ze actief moeten deelnemen aan een programma, een eigen inbreng hebben en meer van dergelijke regels. Voldoe je daar niet aan, dan krijg je je studiepunten niet. Dat lijkt me een betere benadering dan een verbod op onderwijs omdat je je op een bepaalde manier kleedt. Het is toch een vreemde zaak dat een onderwijsinstelling studenten deelname aan het onderwijs ontzegt alleen omdat ze een gezichtssluier dragen.

Naar mijn gevoel ligt het probleem bij het feit dat die kledij gezien wordt als een duidelijk zichtbare weigering van die meisjes om zich aan te passen aan "de Nederlandse normen en waarden". Ik heb de indruk dat dat bij sommigen ongemakkelijke gevoelens oproept. Dat mag op zich wel begrijpelijk zijn, maar ik vind het onverstandig om op een dergelijke basis een verbod uit te vaardigen en mensen uit te sluiten. Daarbij komt nog dat het in Leiden maar om enkele studenten gaat. En in Utrecht is het zelfs een "voorzorgsmaatregel", want daar was nog geen enkele studente met niqab gesignaleerd. Als je de tijd rekent die mensen op hoge posities hierin hebben gestoken, dan hadden we daar zeker een AIO van kunnen aanstellen. Kleding heeft veel verschillende betekenissen. Ik denk dat veel vrouwen die bedekkende kleding dragen, het niet als een uitbreiding van hun mogelijkheden zouden zien als ze niet meer dat soort kleding zouden dragen. In mijn onderzoek in Jemen sprak ik ook vrouwen die liever zonder gezichtssluier zouden rondlopen, maar dat niet deden omdat de buurt of familie het niet zou accepteren. Maar voor anderen is het helemaal geen issue. Zij dragen de meest modieuze stijlen binnen wat er in hun kring acceptabel is. Net zoals vrouwen hier zich op een bepaalde manier kleden die voor hen vanzelfsprekend is. Een ander punt is dat die hele discussie wordt vaak in termen van 'keuzevrijheid' gevoerd. Daarbij gaan we vaak uit van vrijheid als het hoogste ideaal (zonder de dwang van ons eigen systeem te zien), maar voor vrouwen met een sterk religieuze invalshoek hoeft dat helemaal niet zo te zijn. Voor hen is het belangrijk zo goed mogelijk de religieuze voorschriften te volgen.'

Wat kunnen we van uw onderzoek leren over de huidige integratieproblematiek rond moslims in Nederland?

'Mijn onderzoek gaat natuurlijk over iets heel anders, maar ik kan er wel iets over zeggen. Het gevaar is dat we in Nederland al snel in algemeenheden vervallen door twee categorieën als "de Nederlanders" en "de Moslims" tegenover elkaar te zetten. Daarmee worden allerlei verschillen tussen mensen heel snel en gemakkelijk teruggebracht tot moslims en niet-moslims. Maar er zijn ook heel veel andere verschillen die van belang zijn: klasse,

onderwijsniveau, achtergrond, generatie, persoonlijkheid om maar eens wat te noemen. En wat het betekent om moslim te zijn, is ook lang niet voor iedereen hetzelfde. Je hebt moslims die zichzelf hoofdzakelijk in culturele zin als moslim zien en moslims die een heel uitgesproken religieuze overtuiging hebben, die zij ook publiekelijk willen uitdragen, en natuurlijk een heel scala daartussen. Het is dan interessant te kijken wat voor opvattingen binnen bepaalde groepen aan kracht winnen, hoe bepaalde standpunten gezaghebbend worden en welke marginaal aan het worden zijn. Op die manier kun je vraagtekens zetten bij vooronderstellingen die vaak als waarheid gepresenteerd worden.'

Anne Bakker is antropoloog en tekstschrijver

WittebroodswEEK in

Marlies Eijsink

Myra (34) geeft een avond per week Nederlandse les in een buurtcentrum in Amsterdam aan buitenlanders. Daar werd ze verliefd op de dertigjarige Omar, uit Marrakesh. Ineens was hij weg. Hij bleek naar Spanje te zijn gegaan omdat hij daar een baan kon krijgen bij een werkgever die tevens voor papieren zorgde. Maar hij was Myra niet vergeten. Omdat hij niet voldoende verdiende om te reizen, besloot ze hem diverse malen op te zoeken in Spanje. Twee jaar later – als eindelijk al het papierwerk voor het verblijf in Nederland in orde is – is hij in Nederland en woont samen met Myra.

Leo (33) leerde in zijn studententijd de Roemeense Roxana kennen die in Amsterdam als uitwisselingsstudent studeerde. Zij besloten na hun studie naar Roemenië te gaan, maar na twee jaar hard werken was een stabiel bestaan nog niet mogelijk. Ze trouwden en besloten naar Nederland terug te gaan. Daar werd hen verteld dat Roxana eerst terug moest naar Roemenië voor het aanvragen van de MVV (Machtiging tot Voorlopig Verblijf) en dat Leo eerst op zoek moest naar een vaste baan en een huis. Ze zijn een jaar uit elkaar geweest. Nu werkt hij als afdelingsmanager van een bouwmarkt; zij is inkoopmanager bij een warenhuis en ze wonen in Den Haag.

Internationale huwelijken en relaties komen steeds vaker voor in Nederland. Dit komt niet alleen door de aanwezigheid van allochtone groepen. Ook het feit dat jonge mensen vaker dan voorheen verre reizen ondernemen of (tijdelijk) werken in het buitenland, zorgt er voor dat internationale, en soms zelfs intercontinentale, relaties naar hartelust opbloeien. Een liefdesaffaire tussen twee nationaliteiten gaat vaak gepaard met onzekerheid over toelatingsprocedures en frustratie over de onwelwillende houding van vreemdelingenpolitie en ministerie van Justitie. Toch zijn er genoeg stellen die zich niet door

moeilijke regelgeving uit het veld laten slaan. Ze raken wellicht zelfs alleen maar overtuigder van het idee dat ze bij elkaar horen.

Rassendenken

Uit onderzoek van het CBS blijkt dat tegenwoordig maar liefst een op de drie huwelijken een buitenlands tintje heeft. Jaarlijks worden er in totaal 86 duizend verbintenissen gesloten. Bij 26 duizend gevallen is een eerste of tweede generatie allochtoon betrokken. Bij 15 duizend van deze trouwerijen gaat het om gemengde huwelijken waarvan het grootste deel met een Duitse of Indonesische partner. En bij 11 duizend huwelijken zijn beide partners allochtoon. De maatschappelijke gevolgen van deze gemengde huwelijken kwamen aan de orde tijdens het congres 'Het huwelijk in de multiculturele samenleving'. Dienne Hondius (Erasmus Universiteit Rotterdam) bracht hier onder de aandacht dat gemengd huwen geen nieuw fenomeen is. 'Tijdens de kolonisatie van het huidige Indonesië kwamen internationale trouwerijen regelmatig voor. Ook vóór die tijd, gedurende de eerste handelscontacten met West-Afrika, werd er 'gekaliseerd' met de lokale bevolking.' Dit laatste houdt in dat Nederlandse handelaren in Nederland getrouwd waren, maar daarnaast, om de handelscontacten te bevorderen, een Afrikaans huwelijk hadden waar ook kinderen uit voortkwamen. Dit was een maatschappelijk geaccepteerd gegeven omdat de kinderen een effectieve rol speelden bij het in stand houden van die zakelijke contacten. Het begrip ras werd in die tijd nog niet echt geproblematiseerd. Dat kwam pas later. In de 18e en 19e eeuw kwam het rassendenken op. Die-rentuin Artis had bijvoorbeeld een afdeling 'mensen', waar de overblijfselen van mensen van een ander ras werden bestudeerd. Sinds de tijd van de nazi's is dergelijk onderzoek omstreken en is er een groot taboe op het 'rassendenken' gekomen.

Trouwen met iemand uit een andere cultuur: anno 2003 een alledaags verschijnsel. Maar of dit ook betekent dat alle taboes rond gemengde relaties zijn opgeheven, is de vraag. Zeker als er islam in het spel is. Eén ding is zeker: wie verliefd is, laat zich niet zomaar uit het veld slaan.

duocolor

Gemengd huwen is weliswaar geen nieuw verschijnsel, maar het gebeurde altijd ver van huis. Nederland zelf was lange tijd blank en homogeen. In Dienke Hondius beleving is er pas de laatste decennia sprake van positieve beeldvorming rond gemengde relaties.

Zo vermelden contactadvertenties openlijk voorkeuren voor personen van andere huidskleuren, of benadrukken ze de irrelevantie daarvan ('huidskleur onbelangrijk'). 'Dit heeft ongetwijfeld te maken met de sfeer van politieke correctheid die steeds meer is opgekomen.'

Hoewel het tegenwoordig bont is de andere huidskleur als exotisch en positief te beoordelen, is er in de praktijk nog maar nauwelijks vermenging tussen blank en niet-blank. Als het dichtbij komt, zijn gemengde relaties toch vaak opeens weer problematisch. Jonge stellen met allebei een andere culturele achtergrond en/of andere huidskleur ondervinden in 75 procent van de gevallen problemen bij de acceptatie van hun samenzijn. Bij tien procent leidt dat zelfs tot het verbreken van contacten.

Autoriteit

De reacties van de omgeving en de restrictie via het migratiebeleid hebben echter geen invloed op de groei van het aantal gemengde huwelijken. Sterker nog, 'veel gemengde stellen hebben een groot doorzettingsvermogen en laten zich niet gemakkelijk uit het veld slaan.' Dat stelt Betty de Hart van de Katholieke Universiteit Nijmegen, die onderzoek deed naar de invloed van migratiebeleid op de Nederlanders die een partner uit het buitenland hebben. De inkomensnorm - het belangrijkste criterium voor het toelaten van een buitenlandse partner - heeft vooral effect op vrouwen die een partner uit het buitenland halen. Om de norm (honderd procent van het bijstandsinkomen voor een heel gezin) te halen, zochten zij zo snel mogelijk een baan. Gevolg: de carrière blijft steken. Het inkomen is immers belangrijker dan een strategische functie of baan met interessante toekomstmogelijkheden. Bovendien combineren vrouwen hun deeltijdwerk vaak met zorgtaken.

De loopbaan wordt op deze manier volledig ondergeschikt gemaakt aan het voortbestaan van de relatie.

Betty de Hart heeft ook onderzoek gedaan naar de invloed van het beleid op de beeldvorming van Nederlandse vrouwen die een partner uit het buitenland halen. 'Zij blijken vaak voor het eerst op onaangename wijze geconfronteerd te worden met de Nederlandse autoriteit en stellen hun Nederlanderschap ter discussie. Zij beschouwen het als een recht om verliefd te worden op een buitenlander. Dat recht wordt ze ontzegd, of in elk geval beperkt. De Nederlandse vrouwen - met name hoogopgeleide vrouwen - vinden het moeilijk om daarmee om te gaan.'

Kloof

Het regeringsvoorstel de inkomensgrens te verhogen naar 120 procent zou het beleid nog restrictiever maken. Dit verscherpen van de toelatingseisen heeft alles te maken met het gegroeide aantal huwelijksmigranten uit landen als Turkije en Marokko en het opkomende anti-islam-sentiment. Deze groep migranten is relatief gestegen omdat andere vormen van toelating - zoals op basis van werkgelegenheid - nagenoeg onmogelijk zijn geworden. Dit toont het onderzoek van Erna Hooghiemstra aan. Zij onderzocht daarnaast ook andere redenen waarom Marokkanen en Turken trouwen met een partner uit het land van herkomst. Een belangrijke reden volgens Hooghiemstra is de kloof tussen Marokkaanse vrouwen en Marokkaanse mannen in Nederland. Veel Marokkaanse mannen houden vast aan traditionele normen en waarden terwijl de gestudeerde neef uit Marokko een veel interessantere huwelijkskandidaat is. Ook komt het nog veel voor dat huwelijken door de familie gearrangeerd worden. Dit houdt niet alleen in dat het de dochter moeilijk wordt gemaakt een andere keus te maken. Er is ook nog eens weinig tijd om een andere keus te maken. Het is in tegenstelling tot de Nederlandse cultuur niet gewenst om allerlei afspraakjes te maken en met verschillende mannen verkeren te hebben en tot je dertigste te wachten met het

De Nederlandse Vereniging voor Demografie

De Nederlandse Vereniging voor Demografie (NVD) bestaat 75 jaar. Daarom organiseerde zij samen met de Nederlandse Gezinsraad (NGR) en het NIDI het congres 'Het huwelijk in de multiculturele samenleving'. De vereniging bestaat momenteel uit ruim 210 leden. Het grootste deel van de leden bestaat uit demografen en mensen die beroepshalve met demografie te maken hebben. In 1928, het jaar van oprichting bestond de vereniging uit 28 leden groeide gestaag tot 1967 met 211 leden. In 1990 had de NVD het hoogste aantal leden: 320. Sterfte, ziekte, pensionering of verandering van werkring zijn de belangrijkste oorzaken voor de daling daarna. Doelstelling van de vereniging is de wetenschappelijke bestudering van bevolkingsvraagstukken te bevorderen en de kennis te verspreiden onder brede lagen van de bevolking. Dit doet zij onder meer via congressen en symposia die een groter publiek aanspreken. Het congres van 9 oktober paste in die doelstelling. In de ochtend waren twee keynote speakers: Vallerie Oppenheimer over samenwonen en huwelijk in de VS en David Coleman over migratietrends en het effect op de bevolkingssamenstelling en opbouw in Europa. In de middag spraken Nederlandse onderzoeksters over de geschiedenis van het gemengd huwen in Nederland, het effect van migratiebeleid op vrouwen met een buitenlandse partner en het naar Nederland halen van partners uit landen als Turkije en Marokko door allochtonen. De dag werd afgesloten met een debat met Rinus Penninx, directeur IMES, Tineke van den Klinkenberg, directrice van FORUM en Joan Ferrier, directrice van E-Quality en de directeur van de NVD.

krijgen van kinderen. Veel Turkse en Marokkaanse Nederlanders willen toch rond hun 25e wel getrouwd zijn. Het komt nog weinig voor dat in Nederland wonende Turken en Marokkanen met een Nederlander wonen. Dit heeft te maken met culturele verschillen maar ook met het feit dat Turken en Marokkanen nog niet veel omgaan met autochtone Nederlanders.

Testperiode

Hoewel het Nederlandse immigratiebeleid een van de strengste is van alle Europese landen, is er één aspect waarin Nederland juist soepel is: om een partner uit het buitenland te halen hoeft je niet getrouwd te zijn. Je moet wel gaan samenwonen en een gezamenlijk huishouden hebben, maar trouwen is niet noodzakelijk. In de ogen van veel - jonge - Nederlanders maakt dat niet zoveel verschil, maar toch is het de vraag hoe groot de groep huwelijksmigranten zal zijn als er wel getrouwd moet worden. Volgens Valerie Oppenheimer (University of Cali-

fornia) is samenwonen in veel gevallen een testperiode die lang niet altijd op een huwelijk hoeft uit te draaien. Oppenheimer deed jarenlang onderzoek naar huwelijkspatronen in de VS. Zij constateerde dat het afstellen van het huwelijk vaak verklaard wordt vanuit het idee dat samen wonen daarvoor in de plaats is gekomen. Maar in de meeste gevallen gaat het samenwonen vooraf aan het huwelijk of, als blijkt dat het niet werkt, gaan de partners uit elkaar. Trouwen zonder een voorafgaande periode van samenwonen druist sterk in tegen de cultuur van de - met name - hoogopgeleide Nederlander. En het feit dat trouwen geen eis is voor de immigratie is dan ook de enige 'progressieve erfenis' van het huidige immigratiebeleid. De belangrijkste discussiepunten van dit moment zijn de inkomenseis en de inburgering. Nagenoeg alle onderzoeksters die tijdens het congres aan het woord waren, zijn het erover eens dat een strengere immigratieprocedure het integratieproces vertraagt, maar niet belemmert.

Marlies Eijssink is redacteur van *Facta*

Bankiers zijn geen boeven,

Manuel Aalbers over 'redlining'

Talja Blokland

Redlining in Nederland werd dit jaar bekroond met de scriptieprijs van Het Parool en de Universiteit van Amsterdam. Voor het eerst in jaren ging de prijs niet naar een vrouw, maar naar de student sociologie en planologie Manuel Aalbers (wel, opnieuw, naar een UvA-student). Redlining is een uit de Verenigde Staten afkomstige term voor het verschijnsel dat banken buurten of wijken identificeren waarvoor zij geen hypotheek verstrekken of waar zij dit slechts onder zeer ongunstige voorwaarden willen doen. In Nederland is redlining lang als een van die Amerikaanse toestanden afgedaan waar we hier geen last van hebben. Berichten in het Rotterdams Dagblad dat er onder bankiers in Rotterdam een plattegrond met dergelijke rode lijnen zou circuleren, waren de aanleiding voor Aalbers om redlining tot onderwerp van zijn afstudeerscriptie te maken. Het resultaat is een aardig boekje, dat van uitgeverij Aksant niet kreeg wat het verdiende, namelijk een goede redacteur die de taalfouten en stroef lopende zinnen had verwijderd en zo de leesbaarheid zou hebben verhoogd. Zijn bevoegenheid maakt de slordigheid vergeeflijk. Ik vroeg Aalbers daarom allereerst hoe het kwam dat die berichten in de krant zijn interesse wekten.

'Eigenlijk al vrij vroeg in mijn studie werd de woningmarkt mijn studieobject. Daarnaast heb ik een sterk ontwikkeld gevoel voor sociale onrechtvaardigheid - dat heb ik van huis uit meegekregen. Het onderwerp redlining past dus prima bij mij: sociale onrechtvaardigheid op de woningmarkt.

Mijn interesse werd verder gewekt nadat ik mijn ouders had aangepraat voor mij een studioappartementje in Amsterdam te kopen. Ze hoefden me dan geen ouderbijlage te geven. Voor hen was dat voordeliger en voor mij gunstiger. Zij hadden dan een pied-à-terre als ik niet in Amsterdam was en bovendien zou zo'n studiootje ook nog wel een waardestijging kunnen doormaken. Om de kosten laag te houden, zocht ik in de goedkopere wijken binnen de ring A-10. Maar toen bleek dat m'n ouders voor een geschikte woning in Bos & Lommer, geen volledige hypotheek konden krijgen. Ik wilde wel eens weten hoe dat zat. Dat is inmiddels vijfenhalf jaar geleden. Eind 1999 stond dat stuk over redlining in het Rotterdams Dagblad en daarmee was mijn scriptieonderwerp geboren.'

Onder verwijzing naar Stephen Ross en John Yinger stelt Aalbers in zijn boek dat het maatschappelijk gezien beter is een case te onderzoeken waar aanwijzingen zijn voor

uitsluiting dan een waar dat niet het geval is. Zijn case is, ondanks claims van 'theorietoetsing' en zijn ambities om causale relaties aannemelijk te maken, voor een scriptie niet, maar voor een boek wel wat beperkt. Het is, zo blijkt uit Aalbers' toelichting, vooral maatschappelijke betrokkenheid die hem drijft.

'De sociale wetenschappen bestuderen niet alleen de sociale domeinen, maar maken daar zelf ook deel van uit. In ons domein is kennis zelf ook sociaal geconstrueerd en geformuleerd. Door het open systeem waarin sociale wetenschappers opereren, is het daarom onmogelijk om zuiver waardenneutraal onderzoek te verrichten. Dat kunnen we ontkennen, maar dan creëren we slechts een schijnwaardenneutraliteit. Het alternatief is dat we ons bewust zijn van onze positie als sociale wetenschapper en dat schept mogelijkheden voor wetenschappelijk gefundeerde sociale kritiek. Het is niet zo dat je "onrecht" daarom moet gaan opzoeken of je onderzoek erdoor moet laten leiden. Maar als je onrecht tegenkomt, kun je daar iets mee doen.'

Anders dan de titel van het boek suggereert, gaat het in deze studie vooral om Rotterdam en, bij wijze van contrast, om Amsterdam. Aalbers brengt, nadat hij eerst van een voor een doctoraalscriptie uitzonderlijk uitvoerige literatuurstudie verslag doet, de verschillende theoretische kaders in kaart waarbinnen vooral in de VS redlining en meer in het algemeen uitsluiting op de woningmarkt wordt bestudeerd. Hij onderscheidt twee 'scholen'. Een daarvan wordt gevormd door auteurs die uitgaan van gegeven woonpreferenties en bijbehorende keuzen van woonconsumenten (de choice school). De ander bestaat uit auteurs die juist de diverse hulpbronnen of het gebrek daaraan van groepen op de woningmarkt centraal stellen (de constraint school). Aalbers tracht daar een eigen draai aan te geven door niet alleen beide scholen een beetje gelijk te geven, maar tevens een bijzondere rol toe te kennen aan bureaucraten en urban managers. Daartoe rekent hij ook hypotheekverschaffers en hypotheekbemiddelaars.

Zijn eerste hoofdvraag, 'worden bepaalde buurten in Nederland stelselmatig door hypotheekverstrekkers uitgesloten?', beantwoordt hij al in de inleiding met 'ja'. Dat bleek immers al uit de krantenberichten die de aanleiding voor zijn scriptie vormden. Aalbers diepte dit verder uit door interviews. Hij concentreerde zich op betrokkenen die ook in de krant aan het woord kwamen. Het vinden van andere respondenten bleek lastig.

maar ze deugen evenmin

‘Ik ben begonnen alle mensen te benaderen die iets in het Rotterdams Dagblad hebben gezegd over redlining: de stadsdeelwethouder die het eerste artikel schreef, en makelaars, bankdirecteuren en bankmanagers. In Amsterdam heb ik hetzelfde type personen benaderd. Het aantal geïnterviewden in de studie lijkt misschien gering, maar behalve de personen die ik met naam en toenaam noem, gaat het ook om een aantal personen dat liever anoniem geciteerd wilde worden. Zij wilden niet dat bekend werd dat zij uit de school hadden geklapt. Naast deze mensen heb ik nog een heleboel anderen benaderd, maar die gaven gewoon geen informatie prijs, ontkenden alles terwijl het bewijs op tafel lag of wilden simpelweg niet aan het onderzoek meewerken.’

Interessanter is Aalbers' tweede hoofdvraag: waarom vindt deze uitsluiting plaats? In 1999 bleken verschillende Rotterdamse woonwijken uitgesloten van hypotheekverstrekking. Aalbers laat in zijn studie overtuigend zien dat de oorzaken daarvan op diverse niveaus liggen: het bestaan van institutionele controlemaatregelen, zoals de Nationale Hypotheek Garantie (NHG), vermindert de kans op redlining; hetzelfde geldt voor spanning op de woningmarkt. Spanning op de hypotheekmarkt verhoogt daarentegen de kans op redlining. Bovendien spelen ook factoren op wijkniveau een rol van betekenis.

‘Ik heb niet alleen het bestaan van redlining willen aantonen, maar ook de daaraan ten grondslag liggende oorzaken en de interactie tussen de verschillende invloedsvelden, zowel op lokaal (bijvoorbeeld drugs-overlast), regionaal (bijvoorbeeld de spanning op de woningmarkt) als op nationaal niveau (regulatie op de hypotheekmarkt).’

Zoals bij veel vormen van sociale uitsluiting treft hier niet de individuele bankmedewerker of ‘street level bureaucrat’ blaam. Redlining in Rotterdam bleek haar wortels te hebben in het instorten van de woningmarkt rond 1980. Paradoxaal genoeg was de redliningkaart ooit opgesteld om het verstrekken van hypotheekleningen in oude stadswijken te verbeteren. Het gaat hier niet om individuele bankiers met foute gedachten over buurten die hun centen niet waard zijn - buurten waar stevast veel allochtonen en kansarmen wonen. Dit blijkt bij voorbeeld uit het feit dat een institutie als de Nationale Hypotheek Garantie effectief tegen redlining kan werken. In Rotterdam behoort redlining daarom nu, volgens Aalbers, tot het verleden.

‘De NHG geeft een garantie aan een bank dat een hypothecaire lening ook daadwerkelijk afbetaald zal worden. Als de klant dat niet kan, neemt de NHG de financiële verplichtingen over. De NHG was indertijd niet van toepassing in Rotterdam en is dat tegenwoordig wel, een direct gevolg van het aantonen van het bestaan van redlining. Omdat de NHG banken een afbetalingsgarantie geeft, zijn banken niet meer zo bang om in ‘mindere’ buurten een hypotheek te verstrekken.’

Toch meent Aalbers niet dat zijn onderzoek daarmee niet meer van belang is.

‘Het wetenschappelijke belang van het onderzoek wordt hierdoor niet ondermijnd. Het maatschappelijke belang

ogenschoijnlijk misschien wel, maar dat is niet zo. Juist het aantonen hoe belangrijk de NHG is geweest voor het “stoppen” van redliningpraktijken is een van de maatschappelijke belangen van het onderzoek. Het onderzoek heeft ook een daarvan losstaand maatschappelijk belang: het toont aan hoe een bepaald mechanisme werkt dat tot uitsluiting van bepaalde sociale groepen leidt. Door de NHG wordt dit mechanisme latent, maar als de NHG ooit onder druk komt te staan – bijvoorbeeld als de woningmarkt instort en vele financiële verplichtingen moeten worden nagekomen – kan dit mechanisme zich weer manifesteren. Bovendien geeft het aan dat er niet alleen voordelen aan het eigenwoningbezit zitten, maar ook nadelen. Mensen zijn zich vaak niet erg bewust van de nadelen: ze realiseren zich best dat ze risico lopen, maar het politieke en economische discours dat zegt “kopen is goed”, is zo overheersend, dat de voordelen van eigenwoningbezit worden aangedikt en de nadelen afgezwakt. Dit onderzoek toont echter aan dat het kopen van een woning veel risico’s met zich meebrengt en dat de mogelijkheden voor waardevermeerdering zeer afhankelijk zijn van de timing van de koop en de plek waar de woning staat. Dat is ook de reden waarom ik in het boek benadruk dat niet de mensen die een hypotheek wordt geweigerd de grootste slachtoffers zijn van redlining. Dat zijn de mensen die een woning bezitten in een geredlineerde buurt en daardoor hun woning niet of nauwelijks kunnen verkopen. Zij zien zich daardoor gedwongen om hun woning of niet te verkopen of voor een zeer lage prijs aan een huisjesmelker.’

Vandaar dat hij ook pleit voor vervolgonderzoek.

‘Ik vraag me af of de mensen die hun huis niet kunnen verkopen, “vast” komen te zitten in hun buurt, de buurt die ze eigenlijk wilden verlaten? Belemmert dit hun sociale participatie? En voor de groep mensen die geen hypotheek konden krijgen: kunnen zij elders wel een hypotheek krijgen? Misschien wel, maar geredlineerde buurten zijn vaak de buurten met vooral goedkope koopwoningen. Dat zou dus kunnen betekenen dat redlining ertoe leidt dat die mensen helemaal geen woning kunnen kopen. Dan vraag ik me af in hoeverre redlining de sociale mobiliteit van deze twee groepen “getroffenen” remt? En krijgen de geredlineerde wijken en haar inwoners een stigma? Brengt dit buurteffecten met zich mee? In een klein vervolgonderzoekje heb ik gekeken naar de relatie tussen buurtverval, redlining en speculatie en daarvan word je niet vrolijk. Een deel van de woningen in de voorheen geredlineerde Millinxbuurt is opgesplitst in kamers of matrasgewijs verhuurd. Daar wonen drugsgebruikers, dealers en Antilliaanse jongeren. Daarnaast worden ook verschillende woningen bewoond door illegalen: uitgeprocedeerden, maar ook Oost-Europese ‘gelukszoekers’ die worden uitgesloten van de reguliere woningmarkt. De huur wordt vaak wekelijks in plaats van maandelijks betaald. Dit kan oplopen tot uitschieters van 100 euro per matras per week. Per appartement kan de opbrengst oplopen tot 6.000 euro per maand! Daarbovenop zit soms nog tot 1.000 euro sleutelgeld. Een van de verhuurders vertelde me dat de bruto-opbrengst van zijn tien panden 20.000 euro per maand bedraagt, maar dat daar nog de kosten voor zijn financiers en “uitsmi-

jter" (een gespierde man die de huren int) vanaf moeten. Wat betekent dit voor de bewoners van zo'n buurt: de 'gewone' Rotterdammers en deze uitgebuite groepen?' Intussen heeft de praktijk van redlining al schade aangericht. Zo stelt Aalbers dat redlining het overheidsbeleid ten aanzien van probleembuurten frustrerde door de overeenkomsten tussen de kaart met rood gemarkeerde gebieden van 'geen of slechtst beperkt hypotheek verschaffen' en de wijkaanpakkaart voor Rotterdam-Zuid.

'Omdat redlining speculatie bevordert, woningonderhoud ontmoedigt, eigenwoningbezit sterk ontmoedigt en bemoeilijkt en wijken stigmatiseert, zijn de gevolgen van redlining exact het omgekeerde van wat de Rotterdamse wijkaanpak beoogt.'

Aalbers spreekt de verwachting of althans de hoop uit dat beticht worden van discriminatie redlining onaantrekkelijk maakt voor hypotheekverstrekkers. Hoewel Aalbers niet van institutioneel racisme wil spreken, zoals in de VS veelal gebeurt, ziet hij er wel een vorm van institutionele discriminatie in.

'Los van de vraag of redlining een vorm van discriminatie is, is het belangrijk te kijken naar de sociale implicaties van "van discriminatie beschuldigd te worden". Hierbij komt het Thomas-theorema om de hoek kijken ("if men define situations as real, they are real in their consequences"), volgens mij een van de weinige sociale wetten. Het feit dat mensen redlining als een vorm van discriminatie of zelfs racisme zien omdat met name wijken met veel immigranten worden uitgesloten, leidt ertoe dat banken beschuldigd kunnen worden van discriminatie of racisme. En daar houden banken niet van, want dat schaadt hun naam. Zelfs als ze kunnen hardmaken (ALS!) dat dit geen discriminatie of racisme is, is hun naam al in diskrediet gebracht. Die implicatie houdt ook verband met mijn stelling dat sociale redenen minstens zo belangrijk zijn als

economische redenen. Rational choice theoretici brengen "het sociale" graag terug tot "het economische". Nou wil ik niet het omgekeerde doen, het socialiseren van economische factoren, maar ik wil wel benadrukken dat alleen rationale of economische factoren redlining niet kunnen verklaren. In de Amsterdamse case blijkt dat een lichte redlining zelfs voorkomt als dit voor de banken oneconomisch of irrationeel is. Een aantal economen hangt de stelling aan dat discriminatie op een vrije markt niet voorkomt omdat dit oneconomisch is, maar dat is natuurlijk onzin. Die economen gaan uit van een zeer naïeve opvatting van een markt. Ik geloof niet dat de meeste RCT-aanhangers zoiets zullen beweren, maar zij accepteren niet dat discriminatie ook op irrationele gronden voorkomt. Ik ben ervan overtuigd dat redlining een vorm van geïnstitutionaliseerde of gestructureerde discriminatie is. Dat wil echter niet zeggen dat het ook een vorm van racisme is. Banken kunnen wel roepen dat redlining mag omdat het een vorm van risicobeperking is, maar dan moeten die banken met al hun mooie cijfers eerst eens aantonen dat ze meer risico lopen in bepaalde wijken. Daar heb ik ze ook naar gevraagd, maar dan draaien ze om het antwoord heen. Zolang ze niet met harde bewijzen komen, geloof ik niet dat ze die hebben. Als we redlining juridisch bekijken, dan is de stelling van een jurist als Peter Rodrigues, die gepromoveerd is op een studie naar discriminatie op consumentenmarkten, dat uitsluiting in verhouding moet staan tot het te lopen risico. Redlining is dan een te zware vorm van risicobeperking. Banken kunnen hun risico afdekken door een hypotheek te verstrekken over een kleiner deel van de koopsom of door een hogere rente te berekenen, maar het middel redlining staat niet in verhouding tot het risico.'

Manuel Aalbers - Redlining in Nederland : oorzaken en gevolgen van uitsluiting op de Hypotheekmarkt. - Amsterdam : Aksant, 2003. - 168 p. - ISBN 90 5260 101 1, €17,00

Fitness voor de hersencel: ja of nee?

Marja Aartsens promotie-onderzoek naar cognitieve stimuli

FOTO

Geboren: 9 juni 1961 te Leeuwarden.

1977-1981 Studie Technische Microbiologie te Leeuwarden

1981-1991 Analiste Keuringsdienst van Waren te Leeuwarden

1991-1996 Sociologie Rijksuniversiteit Groningen, Onderzoeksrout

1997-2001 Aio Sociale Gerontologie Vrije Universiteit Amsterdam

2001-2003 UD Sociale Gerontologie, afronden promotieonderzoek

2003-heden Onderzoeker Onderzoeksbureau Cultuur Welzijn Zorg, Provincie Drenthe

2003-heden Onderzoeker Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA)

Beste promotietip:

Zoek contact en samenwerking met collega's (in het buitenland) die een vergelijkbaar onderzoek doen. En: blijf vooral jezelf.

Slechtste promotietip:

Niet meer geloven in jezelf.

Promotie:

9 oktober 2003

Opmerkelijkste resultaten:

- In tegenstelling tot wat veel gedacht wordt draagt een actief leven niet bij tot een beter geheugen op oudere leeftijd. Er lijkt eerder bewijs voor een omgekeerd causaal effect: mensen met goede cognitieve vaardigheden zijn actief totdat verlies van cognitieve vaardigheden een actief leven onmogelijk maakt.
- Het meemaken van stressvolle levensgebeurtenissen, zoals het verliezen van de partner, leidt tot een versterkte achteruitgang van het geheugen.

“Use it or lose it” of het Nederlandse equivalent ‘rust roest’ wordt door velen – leken en beroepsmensen – verkondigd als dé manier om vroegtijdig cognitief verval tegen te gaan. Zoals fysieke inspanning het fysieke lichaam in vorm houdt, zo zou cognitieve inspanning het brein gezond houden. Van verschillende activiteiten, zoals schaken, bridgen, of studeren, wordt gedacht dat ze, als vorm van hersengymnastiek, de prestaties van het brein verbeteren. Zelfs alledaagse activiteiten zoals sociale interactie, of naar een museum gaan, worden beschouwd als cognitieve stimuli die het verouderingsproces van het brein vertragen. Maar is dit wel zo? Of is het in feite andersom: mensen met goede cognitieve vaardigheden zijn sociaal actief totdat cognitieve achteruitgang deelname aan de samenleving verhindert? Is het ‘use it or lose it’-adagium slechts een rudiment van de aloude zoektocht naar de bron van de eeuwige jeugd; een poging om de consequenties van het ouder worden uit te stellen? Deze en andere kip-en-ei vragen stonden centraal in mijn proefschrift, waarin verslag werd gedaan van de wederzijdse relatie tussen cognitief en sociaal functioneren van een grote groep Nederlandse ouderen in de leeftijd van 55 tot 85 jaar, die in een periode van zes jaar drie keer waren onderzocht.

Groepsprocessen

Ruim tien jaar geleden kwam ik voor het eerst met de sociologie in aanraking. Ik werkte in die tijd als micro-biologisch analiste bij de Keuringsdienst van Waren en volgde als beginnend leidinggevende een cursus voor middelmanagement. Omdat een flinke dosis inzicht in groepsprocessen kan helpen bij het beter coachen van een afdeling, was er een socioloog aangetrokken die de cursus leidde. Tijdens de cursus werd ik meer en meer gegrepen door zijn boeiende interpretaties van sociale processen en zijn haarscherpe analyses van probleemsituaties. Ik kwam tot de conclusie dat ik dat ook wilde kunnen, gaf mijn baan eraan en begon als inmiddels oudere jongere aan een voltijdse studie sociologie in Groningen. Daar bleek al spoedig dat er twee, slecht mengbare stromingen in de sociologie bestaan: de interpretatieve sociologie van de Amsterdamse school en de kwantitatief empirische stroming van het ICS. Mijn grote voorbeeld kwam duidelijk uit de Amsterdamse school. En na verloop van tijd dat mijn onbewuste keuze voor de kwantitatief empirische benadering helemaal zo gek nog niet was. Na een onwennig begin – hoe kan je menselijk gedrag nu in een formule vatten – raakte ik meer en meer bedreven in de modellenbouw, LISREL- en LEM-modellen en volgde zelfs zomercursussen in Engeland om nog meer menselijk gedrag te kunnen kwantificeren. Mijn fascinatie voor het meetbaar maken van (sociologische) verschijnselen om zodoende dichterbij De Waarheid te komen werd met de jaren steeds sterker. Ik wilde de studie afronden met een promotieonderzoek. Er was nog zoveel te leren, dat het vooruitzicht om nog een paar jaar door te gaan als onderzoekend student me uitermate verheugde.

Ik vond een promotieplaats in Amsterdam aan de Vrije Universiteit. Wat me erg aansprak was het multidisciplinaire karakter van het onderzoek, waarbij zowel kennis uit de sociologie als uit de (ontwikkelings)psychologie een

belangrijke rol zouden gaan spelen. Prettig, gezien het feit dat ik ik had overwogen psychologie te gaan studeren. Voor het onderzoek was verder een gedegen kennis van de statistiek vereist.

Vol goede moed begon ik aan mijn gloednieuwe onderzoek naar de cognitieve ontwikkeling bij ouderen, en hoe dat beïnvloed wordt door factoren uit het sociale leven.

Commentaar

Wat de data betrof kwam ik in een gespreid bedje. Alle benodigde gegevens werden voor mij verzameld, en al snel maakte ik me de begrippen fluide en gekristalliseerde intelligentie eigen. Ik had een keur aan begeleiders om me heen variërend van psycholoog, epidemioloog en gerontoloog tot methodoloog. Wat kon er nog misgaan? Mijn eerste artikel vlotte redelijk, maar de hoeveelheid begeleiders en verschillende inzichten begon zich wat te wreken. Na anderhalf jaar was versie negentien van artikel één dan eindelijk klaar voor versturing naar een Engelstalig tijdschrift. Ik was tevreden over het resultaat, hoewel ik vond dat ik er wel erg lang over had gedaan. Toen ik het aantal woorden ging tellen waaruit het artikel bestond, kwam ik tot mijn schrik tot de conclusie dat ik nog geen dertig woorden per dag had geschreven. Hoe leg ik dat uit? Maar ik moest dan ook nog veel leren. Toen na een aantal maanden mijn eerste artikel terug kwam met zes kantjes commentaar van de reviewers en nog eens drie kantjes van de editor zelf begon de twijfel pas goed toe te slaan. Als ik het opnieuw wilde indienen moest het artikel grondig gewijzigd worden. Gezien de voorgeschiedenis van het artikel vreesde ik dat ik niet genoeg flexibiliteit had om het te herschrijven. En dit was dan nog maar het eerste artikel! Er zouden minstens nog drie moeten volgen.

Goudmijn

Op dat dieptepunt van mijn loopbaan als promovendus trof ik op een congres een Duitse psychogerontoloog wiens onderzoek veel overeenkomsten vertoonde met dat van mij. We raakten in gesprek en ik werd uitgenodigd om bij hem in Duitsland langs te komen om een lezing te geven en eventueel samen te werken aan een artikel. Hij had de ideeën, ik de data. Hij bracht me bovendien in contact met zijn collega, een ‘structurele-vergelijkingsmodellen-virtuoos’. De combinatie van vakinhoudelijke kennis, statistische kennis van zeer geavanceerde technieken én een goudmijn aan data van de Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA) die ik mee kon brengen bleken goud waard. Het was een zeer leerzame periode en het heilig vuur voor de wetenschap was voorgoed ontstoken. Eenmaal terug in Amsterdam kon ik voortvarend door. En hoewel de laatste jaren tot het afronden van mijn proefschrift nog de nodige strijd, tijd, en doorzettingsvermogen kostten, was het al met al leerzaam en de moeite waard.

